

**A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET
TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 26.**

Karasszon Dénes

**AZ 1944 ELŐTT MUNKÁLKODÓ
ÁLLATORVOS-TÖRTÉNÉSZEINKRŐL**

Sajtó alá rendezte: Gazda István

Szakszerkesztő: Bodorné Sipos Ágnes

**A Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 39/1. kötetének
– A magyar állatorvoslás kultúrtörténete I. –
részlete**

Piliscsaba, 2005

TARTALOM

THANHOFFER LAJOS, AZ ÁLLATORVOSI TANINTÉZET TÖRTÉNETÉNEK ELSŐ ÖSSZEÁLLÍTÓJA

MAGYARY-KOSSA GYULA, A MAGYAR ÁLLATORVOS-TÖRTÉNÉSZEK PÉLDAKÉPE ÉS TANÍTÓMESTERE

GYŐRY TIBOR, 1905-TŐL AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLÁN AZ ÁLLATORVOSTAN TÖRTÉNETÉNEK TANÁRA

DADAY ANDRÁS, 1928-TŐL AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLÁN AZ ÁLLATORVOSTAN TÖRTÉNETÉNEK TANÁRA

ZIMMERMANN ÁGOSTON, A TÖRTÉNETI KÉRDÉSEKKEL IS FOGLALKOZÓ ANATÓMUS PROFESSZOR

KOTLÁN SÁNDOR ÉS AZ 'ÁLLATORVOSI LAPOK' HATÁSA AZ ÁLLATORVOSI TÖRTÉNETÍRÁS, KÖNYVÉSZET ÉS FOLYÓIRAT-KIADÁS HAZAI FEJLŐDÉSÉRE

AZ 1944 ELŐTT MUNKÁLKODÓ ÁLLATORVOS-TÖRTÉNÉSZEINKRŐL

THANHOFFER LAJOS, AZ ÁLLATORVOSI TANINTÉZET TÖRTÉNETÉNEK ELSŐ ÖSSZEÁLLÍTÓJA

Az MTA 1898. október 21-én tartott „összes” ülésén Du Bois-Reymond külső tag elhunyt alkalmából tartott emlékbeszédét a következő szavakkal kezdte a szónok Thanhoffer Lajos, az MTA rendes tagja: „Századunk kapuzárója közeledtével négy nagy lángész költözött el az élők sorából: Brücke, Helmholtz, Ludwig és Du Bois-Reymond... szellemóriás volt mind a négy s a kísérleti élettannak oly alapvető és buzgó apostolai, hogy ilyeneket csak ritka század szül...”

Az emlékbeszédet tartó Thanhoffer maga is szellemóriás volt, az összehasonlító élettan és szövettan nemzetközi viszonylatban elismert, kiemelkedő tudósa, aki hatalmas életművet hagyott utódaira; a több részből álló életmű monumentalitása azonban csak összerakva nyilvánul meg teljes pompájában.

Thanhoffer Lajos Nyírbátorban született 1843. november 23-án. Atyjának – ki gazdatiszt, azaz mai szóhasználattal „agronómus” volt – 1849-ben bekövetkezett halála után özvegy édesanyjával Szatmárra költözött; neveltetéséről ettől kezdve nagybátyja, Dr. Thanhoffer Pál, Pest város akkori főbírája gondoskodott. A kitűnő képességekkel megáldott ifjú, akit széles látókörű nagybátyja nyelvekre, festészetre, zenére, vívásra is taníttatott, középiskoláit Nagykárolyban, majd a pesti kegyesrendiekénél, orvosi tanulmányait ugyancsak Pesten végezte, ahol 1867-ben avatták orvosdoktorrá. Balassa János professzor asszisztense lett, sebészeti műtéttanból szakképesítést szerzett, majd Jendrassik Jenő élettani intézetébe ment át, s itt működve képesítették egyetemi magántanárrá (1872). Még ugyanebben az évben az akkori Pesti Allatgyógyintézet élettani és fizikai intézetének professzorává nevezték ki. Itt működött 1890-ig, amikor is a pesti tudományegyetem orvosi karának Lenhossék József elhunytával megürült anatómiai intézetét bízták az akkor már híres tudósként elismert Thanhoffer gondjaira. Ragyogóan ívelő, eredményekben gazdag életútját 61 éves korában ért agyvérzés törte derékba és ragadta el fiatalon, 65 éves korában, 1909. március 22-én.

Thanhoffer tudósnak született. Már orvostanhallgató korában egyetemi pályadíjat nyert mikroszkópos kutatásaival; ugyancsak mikroszkópos kutatásai alapján kapott egyetemi magántanári képesítést és lett az Állatorvosi Tanintézet élettani (fiziológiai) intézetének megalapítója és első professzora, egyben mind hazai, mind nemzetközi viszonylatban a sejtlelettan és az összehasonlító élettan egyik úttörője és nemkülönben kimagasló képviselője.

Az élettan fejlődésének is megvoltak ugyanis a maga különböző irányzatai. A kísérletező élettan hívei többnyire megmaradtak a „béka-élettannak” csúfolt módszer mellett; az orvostanhallgatók legfeljebb egymáson végeztek kezdetleges „élettani” megfigyeléseket a szívműködés, érverés, légzés stb. tanulmányozása útján. Mások a biokémia, ismét mások a fizika, sőt a pszichológia módszereivel kívánták megfejteni az „élet” titkait, ám mindannyian szembekerültek az igorabimus keserű csalódásával. Mindannyiuknál már a XVIII. században tágabb teret kívánt biztosítani az élettan számára John Hunter (1728–1793), az orvostudomány történetének ragyogó alakja, a halhatatlan Jenner tanítómestere, aki nem csak az ember, hanem a többi élőlény életműködésének megismerését is fontosnak tartotta és így az összehasonlító élettan kezdeményezőjévé vált. Ezt az irányt kívánta követni Thanhoffer, amikor elvállalta az élettan bevezetését az állatorvosképzésbe.

Thanhofferre várt újonnan épülő intézetének berendezése, felszerelése, működésének beindítása és fejlődési irányának meghatározása. Itt mutatkozott meg a fiatal tudós nagyszerű előrelátása, amikor az összehasonlító irányban megindított élettani kutatásait az akkor legkorszerűbbnek elismert sejtlelettan alapjaira helyezte.

A Virchow (1821–1902) által megalapított sejtkórtan (1858) halaszthatatlanná tette a sejt élettani működésének megismerését. A sejtlelettan megalapítójaként a tudománytörténet – még hazai szerzőinket is beleértve – Max Verworn (1862–1921) göttingeni egyetemi tanárt tiszteli. Jóllehet őt messze megelőzve a nála húsz évvel fiatalabb Thanhoffer már 1883-ban kiadott könyvében – mely két évvel később német nyelven Stuttgartban is megjelent – sejtlelettan alapon tárgyalta az összehasonlító élettant.

Thanhoffer összehasonlító sejtlelettan terén végzett úttörő munkásságának ismertté válása és méltó elismerése mindössze azon múlt, hogy ő könyvének magyarul és németül egyaránt az Összehasonlító élet- és szövettan (*Vergleichende Physiologie und Histologie*) címet adta, mert az akkor nálunk még „felsőbb-, ill. magasabb” bonctannak „sejtlelettan” (*Zellularphysiologie*), valamint mikroszkópos anatómia (*mikroskopische Anatomie*) elnevezések útján történő megkülönböztetése még nem volt szokásban: mindkettőt „szövettannak” (*Histologie*) nevezték. Ennek lett következménye, hogy Thanhoffer nevét és működését a fiziológia hazai

történetében szinte hiába keressük, őt a szövettan mestereként könyvelte el hazai orvostörténelmünk. Ennek a félreértésnek helyreigazítása érdekében szükségesnek látjuk Thanhoffer összehasonlító élettan terén végzett kimagasló működésének összefoglalását.

Berlinben Du Bois-Reymond, Párizsban Marey, Ranvier és Claude Bernard laboratóriumában töltött előkészítő tanulmányok után tanszékét elfoglalva Thanhoffer fiatalságának teljes lendületével látott munkához. Magyar nyelvre fordított Graber 'Az állatok mechanikai műszerei' című munkáját. Sorra hozatta meg a szükséges könyveket, műszereket, kísérleti berendezéseket, amelyekkel induktív kísérleteket végzett az élet megismerésére. A hiányzó kísérleti eszközöket saját készítésű műszerekkel pótolta, és ebben oly nagy ügyességet tanúsított, hogy néhány maga konstruálta műszerét az MTA előtt is bemutatthatta. Tökéletesítette Marey érelökészjelző szfigmográfiáját, és azzal új, saját megfigyelésekre tett szert. Módosította a Ludwig által szerkesztett dob-kimografiont, és a Ludwig-Baltazar-féle kronoszkópot. Elkészítette a kimografiai rotációs gép tervrajzát, majd ennek megvalósítását a neves lipcsei mechanikus Baltazarra bízta. Inszektográfot szerkesztett a rovarok mozgásának, pneumatográfot a rovarok légzésének és enterográfot az emlősök bélmozgásainak regisztrálására. Utóbbi készülékével különösen azt tanulmányozta, hogy mely agyi központok ingerlésével vált ki bélmozgásokat. Az élettani kísérletekhez nélkülözhetetlen viviszekció végzése azonban idegen volt számára: ennek bemutatását egyik munkatársára, Flesch Nándorra bízta, aki erről német nyelvű könyvet is megjelentetett. Thanhoffer nedves kamrát szerkesztett, mellyel melegíthető tárgyasztalú mikroszkópjára szerelve vizsgálta a sejtek életműködésére gyakorolt gáznyomás-változtatások hatását. Minden életműködést kimografikus módszerrel regisztrált, kimografja dobjának kormozására Süss Nándor, budapesti mechanikussal saját tervezésű kormozó berendezést készíttetett. Különleges érdeklődéssel fordult az agyvelő élettani működésének megismerése felé. Megmérte az élő állat agyvelejének hőmérsékletét és belső nyomásának a hőmérséklet-változtatásokra bekövetkező ingadozását. A változásokat itt is kimografikus módszerrel rögzítette. Tanulmányokat folytatott a végtagok közös beidegzésének vizsgálatára, mechanikusan ingerelte mindkét oldalon a bolygóideget. Ugyancsak sokat foglalkozott a vérkeringés és az érverés élettanával és számos más kérdéssel. Mindezeket a hazai és külföldi szakirodalomban ismertetett eredményeit 'Az összehasonlító élet- és szövettan alapvonalai' című, Budapesten 1883-ban megjelent, gyönyörűen illusztrált, 650 oldalas könyvben adta közre. Könyve megérdemelt elismerést aratott, sőt oly feltűnést keltett, hogy két évvel később Stuttgartban német nyelven is megjelent. Thanhoffer a sejtfiziológia alapjaira épült összehasonlító élettan elismert tudósa lett.

Az állati sejt életműködéseinek megismerése semmiképpen sem nél-

külözhethet a sejt szerkezetének alapos ismeretét. A szerkezet és működés egysége az „anatómiai gondolatra” épült európai orvostudomány alapeszméje; ez a felfogás vezette Thanhoffert, a fiziológust a sejtek, szövetek szerkezetének tanulmányozása felé, és így lett a „felsőbb élettan” kutatójából a szövettan (hisztológia) mestere.

Szövettani kutatásait Thanhoffer még orvostanhallgató korában Jendrassik Jenő (1824–1891) élettanprofesszor mellett kezdte meg és annyira megszerette, hogy e témakör egész életén keresztül foglalkoztatta. Itt tanulmányozta a vékonybélbolyhok mikroszkópos szerkezetét a zsírok felszívódásának kiderítése céljából, és itt nyert indíttatást idegszövettani vizsgálataihoz, melyek e tudomány történetében is feledhetlenné teszik nevét. A harántcsíkos izmok idegvégződéseinek szerkezetéről készített tanulmányával már harmadéves medikus korában pályadíjat nyert; 1873-ban a kemény szápad és a nyelv tapintási végkészülékének szerkezetét ismertette. Ugyanabban az évben a levelibéka, a kecskebéka, a tengerimalac, a macska és a házinyúl szaruhártyáját vizsgálta, de korántsem a szaruhártya rétegeinek fajok szerinti összehasonlítása volt kutatásainak célja, hanem korának legmodernebb vizsgálóeljárásával: ezüstimpregnációval a szaruhártya sejtjein végződő idegrostokat tanulmányozta. Ide kívánczik, hogy Apáthy István még csupán 10, és Ramón y Cajal is mindössze 21 éves volt, amikor Thanhoffernek e tanulmánya – mely számára a neurohisztológia történetében is előkelő helyet biztosít – megjelent (1873). Vizsgálta a csigolya közti dúcsejtek mikroszkópos szerkezetét (1878). Újabb terjedelmes és gyönyörűen illusztrált értekezést közölt a harántcsíkos izmok idegvégződéseiről (1881). Nem sokkal később (1884) az MTA szakosztályülésén adta elő a központi idegrendszer vizsgálatának módszeréről készített tanulmányát. 'Adatok a központi idegrendszer szerkezetéhez' című akadémiai értekezését a Királyi Orvosegyesület „mint olyat, mely az utóbbi két év alatt magyar nyelven megjelent szakmunkák közt a legjobbat s mely kiváló tudományos értékkel bír” Balassa-díjjal jutalmazta (1887). Kutatásaival Thanhoffer a hazai agykutatók sorában is az elsők közé írta be nevét, de az elsők között szerepel az idegrendszer kórszövettani elváltozásainak kutatói között is. A Habsburg Monarchia lótenyésztésének központjába, a mezőhegyesi ménesbe ugyanis 1819-ben importált tenyészlovakkal egy súlyos bénulásokkal járó, elhullással végződő lóbetegséget hurcoltak be. Az eleinte enyhe, majd egyre súlyosabb mozgászavarokkal járó, súlyos károkat okozó betegség nemi úton terjedt a tenyészállatok között, ezért „tenyészbénaságnak” nevezték el. Az akkor még ismeretlen kóroktanú betegség oktanának kiderítésére, terjedésének megakadályozására komoly erőfeszítéseket tettek, ám – mint az akkori Állatorvosi Tanintézet igazgatója, Tormay Béla (1839–1906) írta beszámolójában – „a baj lényege, a betegség fészke, az ott beálló kórbonctani változások kiderítése érintetlenül hagyatott. Ekkor

kértem meg derék szaktudósunkat, Thanhoffer Lajos tanár urat, hogy tanulmányozza a tenyészbénaság mikropathológiáját, összehasonlítva azt más gerincbántalmakkal...”

Thanhoffer tenyészbénaságra vonatkozó neurohisztopatológiai vizsgálatairól 1876-ban jelent meg előzetes közlemény, majd rövidesen (1882-ben) magyar és egyidejűleg német nyelven első, 1888-ban második német kiadásban Bécsben 'A tenyészbénaságról, kórszövettani vizsgálat alapján' című, 52 oldal terjedelmű, a szerző saját rajzait bemutató, 12 táblaképpel illusztrált könyv. A bécsi második kiadás már 88 oldal terjedelmű és 55 gyönyörű szövettani képet tartalmaz. Thanhoffer neurohisztopatológiai vizsgálataihoz kárminfestést alkalmazott. Kiváló rajzolónként szemléltető ábrákat is készített a gerincvelő neuronelváltozásairól, és azokat közvetlen összefüggésbe hozta a bénulások tüneteivel: 1876-ban megjelent kutatási eredményei alapján Thanhoffert nemzetközi viszonylatba is a neuropatológia úttörői közé számíthatjuk.

Thanhoffer – mint látjuk – az élettant összehasolító sejtélettanként művelte és fejlesztette oly magas szintre, hogy őt hisztológusként tartja számon a tudománytörténet. Kétségtelen tény, hogy élettani intézetében oly nagyszerű felszerelt szövettani laboratóriumot rendezett be, hogy oda külföldről is jöttek tanulni vágyó kutatók részint a tudományos értekezései alapján külföldön is ismertté vált neves professzor, részint az általa csodálatosan felszerelt szövettani laboratórium berendezésének és szövettani vizsgálómódszereinek megismerése céljából. Mégis tisztában kell lennünk avval, hogy Thanhoffer a szövettant nem leíró morfológiaként, hanem – az akkori szóhasználatnak megfelelően – „magasabb élettanként”, ma úgy mondanánk, „funkcionális szövettanként” művelte: mikrooperációs kísérletei alapján őt a kísérletes sejtan hazai úttörőjeként is tiszteljük. Élettani intézetében berendezett szövettani laboratóriumáról képet alkothatunk, ha kézbe vesszük első kiadásban 1880-ban, másodszer 1894-ben, német nyelven Stuttgartban 1880-ban, orosz nyelven Kijevben 1881-ben kiadott 'A mikroszkóp és alkalmazása' című, 191 ábrával illusztrált, 360 oldalas könyvét, melyet hálája és tisztelete jeléül az őt neveltető nagybátyjának ajánlott. A könyvből megismerjük Thanhoffer mikroszkópját, mely általa szerkesztett és minden szükséges berendezéssel felszerelt különleges mikroszkopizáló asztalon állt és minden elképzelhető kiegészítő berendezéssel el volt látva. Ugyanez a könyv a mikrotechnika első hazai kézikönyve, mely nem szorítkozik csupán a szövettani feldolgozás berendezéseinek, készülékeinek és módszereinek ismertetésére, hanem a vérsejtszámlálástól a nyirokerek befecskendezéses vizsgálatán keresztül az ásványtani, növénytani, bakteriológiai, sőt élelmiszerek tanulmányozására alkalmas mikroszkopizáló módszereket is bemutatja. E külföldön is méltán nagy sikert aratott kézikönyv még mindig csupán az I. kötete annak a hatalmas műnek, amelynek II. kötete 788 oldal terjedele-

lemben, 280 – köztük sok színes – ábrával 'A szövetek és szervek szerkezete és azok vizsgáló módszerei' címmel, 1894-ben jelent meg, és mind az orvospézsébe a biológiai szemlélet és gondolkodásmód bevezetését, mind a természettudományos ismeretek legszélesebb körökben való terjesztését tekintve korszaknyitónak mondható. A könyvben ugyanis nem csak a sejtek, szövetek, szervek mikroszkópos szerkezetének leírását találjuk, hanem azok fejlődéstana, mikroszkópos vizsgálatának a mintavételtől kezdve végigkövethető legalkalmasabb módszere, a baktériumok és paraziták kimutatására szolgáló eljárások mind olvashatók és művészi kivitelű szemléltető ábrákon megtekinthetők. Különösen részletes és saját mikroszkópos feldolgozás alapján gyönyörűen illusztrált fejezete a könyvnek a központi idegrendszer szerkezetére, vizsgálatának módszereire, kórszövettani vizsgálóeljárásaira, ugyanígy a környéki idegek és a vázizomzat ép és kóros szöveti szerkezetének tanulmányozására szolgáló eljárások ismertetése. E témakör tanulmányozása ugyanis – mint azt már Balassa-díjának elnyerése kapcsán fentebb említettük – Thanhoffer érdeklődési körének középpontjában állt. Ugyancsak eredményesen foglalkozott a harántcsíkos izmokban található idegvégződés degenerációjának, ill. regenerációjának kérdéseivel, s miután mindezen kutatásainak eredményét külföldi, elsősorban német nyelvű szakfolyóiratokban közölte és könyvei is megjelentek német nyelven, nemzetközi híre a tudományos világban széles körben elismerést és tiszteletet váltott ki. Ennek az elismerésnek lett a következménye, hogy 47 éves korában szakmát kellett váltania: sejtфизиológusból anatómussá válni kényszerült, mivel a Lenhossek dinasztia legifjabb tagja, Mihály fiatal korára tekintettel még nem foglalhatta el atyja elárvult tanszékét.

Thanhoffer tehát anatómus lett, a tudományegyetem orvosi karán a II. sz. anatómiai intézet professzoraként. Az anatómia oktatása mellett népszerű anatómiai előadásokat is tartott a Királyi Magyar Természettudományi Társulatban. Előadássorozata könyv alakban is megjelent. Művészi rajzokkal illusztrált könyvet adott ki 'Anatómia és divat' címmel; e könyve valójában a művészeti anatómia első hazai kiadványa; állandó referense volt külföldi szakfolyóiratoknak, munkatársa a Pallas Nagy Lexikonának és több külföldi enciklopédiának, mégis – úgy látszik – az élettanhoz való kötődése erősebb volt, mint az anatómia. Igaza lehetett a róla nekrológot író egyik tanítványának, Lévy Lajosnak, amikor azt írta: „...Sokszor megbánta, hogy hiúsága és erősebb akaratok nyomása arra vitték, hogy otthagyja élettani vizsgálódásainak terét... ez volt megrokkolásának első indítéka...”

Hibát követnénk el, ha nem emlékeznénk meg Thanhoffer művészi rajzoló- és festőképességéről. Saját könyvei mellett gyönyörű fametszetekkel ilusztrálta Böke Gyulának első hazai fülészeti tankönyvét (1868); kórajzos ábrái díszítik Margó Tivadarnak Darwin és az állatvilág (1869)

című munkáját; anatómusprofesszor korában tablót festett professzortársairól, ez sajnos a II. világháború alatt megsemmisült. Margó Tivadart életnagyságban megörökítő festménye viszont máig megtekinthető az MTA Képes Termében.

Thanhoffer fiatalon – 29 éves korában – lett egyetemi magántanár, ugyanabban az évben az akkori Állatorvóintézet tanszékvezető professzora. Tudományos munkásságát végig osztatlan elismerés kísérte. A Berliini Szövettani Társaság, a Nemzetközi Anatómiai Társaság, majd a Magyar Tudományos Akadémia választotta tagjai sorába. Alelnöke volt a Magyar Országos Állatorvos Egyesületnek; egy időben igazgatója az akkori Állatorvosi Tanintézetnek; a Királyi Magyar Természettudományi Társulatnak pártoló és választmányi tagja; alapító tagja a Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulatnak; magyar királyi udvari tanácsos, a III. oszt. Vas-korona-rend birtokosa. Mindezek közül legbüszkébb mégis a volt mestérének nevét viselő Balassa-díjra volt, mellyel kétszer is kitüntették, a szerénység ugyanis egyik meghatározója volt személyiségének, amelyet még őszinteség, szívjóság, segítőkészség, derűs szeretetreméltóság is jellemzett. Intézetének felszereltsége, tudományos hírneve és tekintélye, szakirodalmi működésének elismertsége mellett tanári (oktatói) és emberi tulajdonságainak kiválósága is vonzotta intézetébe a tanulni vágyó fiatalokat, így az akkori Állatorvosi Tanintézetet – a korábbi elmaradott állapótól kiemelve – nemzetközi hírű tudományos központtá tette részint saját tudományos eredményei által, részint úgy, hogy ismeretsége és összeköttetései révén a fiatal orvosnemzedék ígéretes tehetségeit: Azary Ákost, Czakó Kálmánt, Liebermann Leót, Korányi Sándort, Magyar-Kossa Gyulát, Aujezsky Aladárt, és mindenek között a legkiválóbbat, Hutýra Ferencet megnyerte az állatorvosképzés számára tanárnak. Megállapíthatjuk, hogy az állatorvoslásban az orvosi szemlélet és gondolkodásmód meghonosításával Thanhoffer indította el a magyar állatorvosképzést a felemelkedés útján. Ennek a nagyszabású tervnek volt része az állatorvos-történelem oktatásának megindítása, melynek érdekében Thanhoffer nem csak előadásokat tartott e tárgykörből, még csak nem is csupán szép kiállítású könyvecske formájában adta közre 'Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története' című művét (1888), hanem – részint vásárlás, részint saját könyvtára becses darabjainak ajándékozása útján – az Állatorvosi Tanintézet szegényes házikönyvtárát felsőoktatási intézményhez méltó, könyvritkaságokkal is büszkélkedő könyvtárrá fejlesztette.

Thanhoffer – mint az állatorvosképzésben az orvostudomány érvényre juttatásának meggyőződéses híve – az Állatorvosi Tanintézettől megválva orvosdoktor: Regéczy Nagy Imrét jelölte ki tanszéki utódjául. A szép reményekre jogosító Jendrassik-tanítvány azonban három hónapi működés után, alig 38 éves korában váratlanul elhunyt, így az állatorvosi

élet- és szövetanban Thanhoffer-iskola nem alakult ki. Anatómusprofesszorként már csak rövid időt engedélyezett számára a sors, ez mégis elég volt ahhoz, hogy Davida Leó, Ónodi Adolf és Tellyesniczky Kálmán büszkén vallja magát Thanhoffer tanítványának.

Thanhoffer emlékét művein kívül márvány emléktábla, lexikonokban és biográfiákban olvasható életrajz, valamint szakfolyóiratokban megjelent számos méltatás és megemlékezés őrzi, a kegyetlen idő azonban ezeket lassan mind a múltba süllyeszti. A remélhetőleg hamarosan elkészülő Magyar Tudós Pantheon lesz hivatva tudományos életünk e kiválósága számára méltó helyet biztosítani.

THANHOFFER LAJOS FŐBB ÁLLATORVOSLÁS-TÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története. Az állatorvosi szakoktatás hazánkban való megkezdése százados emlékünnepe 1887. febr. 6-ára. Bp., 1888. Eggenberger. VII, 64 p.

Facsimile kiadás: Bp., 1978.

Emlékbeszéd Du Bois-Reymond Emil külső tagról. Bp., 1890. Akadémia. 32 p. (Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. IX. köt. 8. sz.)

Emlékbeszéd Miháلكovics Géza rendes tag fölött. Bp., 1900. Akadémia. 24 p. (Az MTA elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. X. köt. 7. sz.)

Miháلكovics Géza. = Természettudományi Közlöny Pótf. 33 (1901) No. 1. pp. 1–9.

Hyrtil József emlékezete. = Akadémiai Értesítő 7 (1896) pp. 117–134.

MAGYARY-KOSSA GYULA, A MAGYAR ÁLLATORVOS-TÖRTÉNÉSZEK PÉLDAKÉPE ÉS TANÍTÓMESTERE

*„Vatibus et medicis
unus Apollo favet”*

„Magyary-Kossa Gyula öles termetű, széles vállú, szikár, szúrós tekintetű, magyar bajszos, közvetlen modorú férfi volt. Bemutatkozás után még egyszer megkérdezte nevemet. Mikor megmondtam, egy pillanatig elgondolkodott, majd azt kérdezte: Maga abból a családból való, akinek őse Páriz-Pápaít külföldi útjára segítette? Igenlő válaszomra kezét fogott, leültetett. Én elmondtam idejövetelem célját. Ő meg kérdezgetni kezdett, mintha meg akart volna győződni ismereteimről. Főleg az erdélyi orvosok után érdeklődött. Beszélgetés közben elnézést kért, s a nyitott ajtón átment a szomszédos helyiségbe ellenőrizni a tanársegéd felügyelete alatt gyógyszeres gyakorlatokat végző hallgatóit. Míg távol volt, szétnézhettem dolgozószobájában. Szokásos tanári szoba, minden kényelem és csín nélkül. Íróasztala mögött egész falat elborító nyitott könyvvállvány, zsúfolásig megtöltve könyvekkel, átkötött iratsomókkal. A könyvvállvány alsó felében méternyi magasságig apró kihúzható fiókok. Az íróasztalon teleírt kartonlapok, nagy ívó papír, néhány sor felírással. Nyilvánvaló volt, hogy munka közben leptem meg.

Már első találkozásunkkor tudomásul kellett vennem, hogy nagyon szorgalmas, széles látókörű, rengeteget olvasott, kitűnően rögzítő, kiváló emlékezőtehetségű tudós kutatóval állok szemben, ki kérdéseimre azonnal válaszolt, vagy kihúzta azt a kis fiókot, melyből a választ megadhatta.

Haláláig tartó ismeretségünk alatt gyakran kerestem fel intézetében, lakásán és nyaralóhelyén. Mindig a csodálat érzésével távoztam tőle. Egyéniségét megismerni teljesen sohasem sikerült. Mindig öcsémuramnak szólított s felderült, mikor meglátott. Nagyritkán a humoros oldalát is megmutatta. Több levele közt őrzöm azt a sima levelezőlapját, melyre mindössze egy kérdőjel volt hevenyészve rajzolva, mi azt jelentette, hogy mi van velem, miért nem jelentkezem.”

Kitűnő állatorvos-történészünk, Daday András (1889–1973) írta e sorokat visszaemlékezéseiben, melyekből láthatjuk, hogy a hajdani Állatorvosi Főiskola a Hutýra köré csoportosult kiváló tudósok közé tartozó Magyary-Kossa Gyula működésének eredményeként a szorosán vett ál-

latorvosi tudományok mellett az orvos- és állatorvos-történelemnek is nemzetközileg elismert fellegvára volt.

Magyary-Kossa Gyula talentumait felismerve érdeklődését még első mestere, Bókay Árpád terelte az orvostörténelem tanulmányozása felé. Ennek tudható be, hogy amikor kinevezését az Állatorvosi Főiskola ő számára felállított önálló gyógyszerintézetének élére megkapta, már be volt oltva a medikohistória fertőző anyagával, és magától értetődően vette át Tangl Ferentől az állatorvos-történelem oktatását (1896).¹³⁸ Majd a főiskola könyvtárának vezetését is elvállalta és itt végzett alapos munkájának köszönhető, hogy az kitűnően szervezett, egyetemi színvonalú, a továbbképzés és a kutatás igényeit is kielégíteni képes szakkönyvtárrá fejlődött. „Mindenesetre kívánatos cél, hogy a főiskola könyvtára az állatorvosi hungaricumoknak hiánytalan gyűjteménye legyen, és egy későbbi kornak kutatója, például a magyar állatorvosi rend történetének jövő megírója mindazt, ami tárgyához szükséges, biztosan megtalálja a könyvtárban...” – írta a 'A m. kir. Állatorvosi Főiskola Könyvtárának katalógusa' című, 1902-ben megjelent művének előszavában. E katalógus 6352 kötet címét adja, közöttük nem egy olyanét, amely sem Szinnyei, sem Győry bibliográfiájában nem szerepel. A 11 ív terjedelmű betűrendes és szakok szerint is csoportosított katalógus megjelenését az 1901/1902-es tanévtől kezdve az évi gyarapodást feltüntető pótlékok megjelenése követte. Összesen 17 pótlék jelent meg, az utolsó az 1917/1918-as tanévről szóló főiskolai évkönyvben.

Gondos utánjárással szinte hiánytalanul összegyűjtötte a magyar állatorvosi szakirodalom legrégebb kiadványait s ezek birtokában jelentette meg 'Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904' c. munkáját (1904). „Hoc libro index illorum omnium, quae ad medicinam veterinariam pertinent, operam publicatur, quae inde ab anno 1472 ad 1904 ab auctoribus Hungaricae originis...referuntur...” – írta könyvének „praefatiójában”. Ebből az előszóból kicseng Magyary-Kossa professzor pesszimista élet-szemlélete: „Hálátlan feladatra vállalkozik az, aki bibliográfiát ír. Rengeteg fáradsággal olyan könyvet szerkeszt, amelynek tulajdonképpen nincsen is igazi könyv jellege, mert hiszen – nem olvassa senki”. A valóságban azonban e csaknem 350 oldal terjedelmű könyv nemcsak számos egyedülállóan értékes adat kiválóan rendszerezett gyűjteménye, hanem élvezetes olvasmány. Tisztult nyelvezettel írt soraiból a szakma szeretetén kívül nagyszerű írói adottságok is megragadják az olvasót, tanúsítva, hogy

¹³⁸ Főbb történeti írásai:

Tangl Ferenc: Emlékbeszéd Högyes Endre r. tag felett. Bp., 1909. 22 p. (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagja fölött tartott emlékbeszédek. XIV. köt. 9. sz.)

A természettudományi műveltség jelentősége hazánk kulturájának fejlesztésében. Beszéd, mellyel a budapesti tudomány-egyetemen az 1910–1911. évet megnyitotta. Bp., 1910. Egy. ny. 22 p.

az orvosok görög védőistensége, Apollon mellett az őt körülvevő múzsák is kegyeikbe fogadták Magyary-Kossa Gyulát.

Valóban, nem mestere, hanem valóságos művésze lett hivatalos szakmája, a gyógyszer- és méregtan mellett az orvos- és állatorvos-történelemnek. Orvostörténeti munkásságát az 'Orvosi Hetilap'-ban ismertettük,¹³⁹ ezért itt elegendőnek látszik csupán állatorvostörténeti működésének jelentőségére korlátozni figyelmünket. Ennek során hangsúlyozni kell, hogy az állatorvosképzéssel, állatbetegségek történetével, állatgyógyászat történetével, állatorvosi szaknyelvünk történetével, a húshigiénia és az állatorvoslásban alkalmazott gyógyszerek történetével, valamint számos egyéb állatorvos-történeti vonatkozású kérdéssel foglalkozó, jelentős kultúrtörténeti értékeket feltáró dolgozatai csupán töredékét alkotják mindannak a hatalmas mennyiséget kitevő anyagnak, amelyet szakmánk múltjának kutatása során felhalmozott. Ezek közül sokat beépített 'Magyar orvosi emlékek' c. négykötetes munkájába, mások kéziratban maradtak. Működésének köszönhető, hogy az állatorvosi közgondolkodásban polgárjogot nyert az állatorvos-történelem, amely a korábbi, csupán az állatorvosképzés történetére korlátozódó adatok felsorolása helyett valódi tudománytörténétté szélesedett. Apostola lett Magyary-Kossa Gyula az állatorvos-történetírásnak, tanítványai és követői: Daday András, Győry Tibor, Kotlán Sándor és mások mind az ő nyomdokain jártak, őt tekintették mesterüknek és példaképüknek. S az elismerés? Nos, az hosszú ideig váratott magára. „Mi magyarok nem sokat törődünk a múltunkkal (némelyek szerint a futurummal sem). Ez magyarázza meg, hogy régi kultúránk emlékeinek nagy része ma is ott hever az oklevéltárak, archívumok, magánlevéltárak fasciculusaiban. Nem törődik vele senki, s ha mégis ráadja magát valaki az ilyen irányú kutatásra, akkor szinte megsajnálják, mondván, hogy ennél ugyan okosabb foglalkozást is kereshetne. Még szerencse, ha értelmetlen, vagy gonosz indulatú gyanúsításokban nincs része, mint például nekem is volt...” – írta 1927-ben.

Hutýra halála (1934) után az irigyek és gáncsoskodók intrikái kiéleződtek. A támadások Magyary-Kossa professzort zárkóztattá, bizalmatlanná, sőt nem ritkán barátságtalanná tették. Utolsó éveit 10 ezer kötetes könyvtárába húzódva töltötte, ebből a magányából csak a természet és a szabadság mérhetetlen szeretete vonzotta ki a hegyek egyedülvalósága közé; Keszthelyen hunyt el 79 éves korában, 1944. június 21-én. Emléke hosszú időre elhalványult: a dicsőség lassan növény, többnyire csak a sírhanton kihajtó virág.

*

¹³⁹ Orvosi Hetilap 131 (1990) No. 26. pp. 1427–1428.

Ezzel kapcsolatosan azonban előre kell bocsátanunk, hogy Magyary-Kossa Gyula nem „hagyományos” orvostörténelmet művelt. Őt nem a kínai, az indiai, a perui, az egyiptomi stb. orvoslás, vagy orvostudomány fejlődésének eszmetörténeti irányzatai; nem az akadémikus orvostudomány, vagy az egészségügy fejlődéstörténete érdekelte. Gondolatvilágát nem az egyetemes orvostudomány nagyjainak regényes életrajza, műveik bibliográfiai feldolgozása töltötte ki: mindezt ő csak alapnak, mintegy kiindulópontnak tekintette, mindezen ismeretek birtokában ő egyetlen cél elérésére törekedett: annak bizonyítására, hogy *genuin magyar kultúra létezik, és az integráns része az egyetemes európai kultúrának*. Ennek a magasztos célnak a szolgálatába állította orvostörténeti kutatásait.

Nem meglepő ez abban a korban, amelyben ő élt és alkotott: a dualizmus korában, amikor kialakult Budapest világvárosi arculata: befejeződött a királyi várpalota, újjáépítése; felépült az országház, a Szabadság téri palotaszor, az Erzsébet híd; újjáépült a belváros, Budapest a „fény városához”; Párizshoz kezdett hasonlónak válni. A nagyszabású építkezések eredményeként már álltak a Tudományegyetem orvosi karának gyönyörű klinikai épületei; neves professzorok vezetésével lelkes ifjú orvosok folytatták lázas kutatómunkát korszerűen felszerelt laboratóriumokban s a kor valóban nagyszerű eredményeit a hazai orvostudomány javára gyűmölcsöztették. A magyar nemzet felelős vezetőit a „grande nation” eszméi lelkesítették, s ugyanezek irányították Magyary-Kossa orvostörténetírói tevékenységét is. Így értjük meg, hogy őt kötetben megírt – ez ideig négy kötetben megjelent – fő műve, a *'Magyar orvosi emlékek'* (Bp., 1929–1940) nem összefüggő, egységes tan-, ill. kézikönyv, hanem külön-külön, egymástól független fejezeteket; „értekezéseket” tartalmaz a magyar orvostörténelem köréből.

A Balassa-díjjal jutalmazott mű fejezetei között, találunk művelődéstörténetet; társadalomtörténetet; orvosi életrajzot, felsőoktatás-, ezen belül orvosi felsőoktatás történetet; egészségügy- és járványtörténetet; műszótárt és nyelvtörténetet, valamint regesztákat, amelyekkel tulajdonképpen új műfajt honosított meg az orvostörténet-írásban. Az irigyek és gáncsoskodók azonban – akik akkor sem voltak kevesen – elmarasztalták, hogy miért nem tankönyvet írt?

Az intrikusok rágalmaira és vádaskodásaira csattanós válasz volt a nagy mű válogatott fejezeteiből összeállított csinos kötet megjelenése német nyelven és az általa keltett – a legnagyobb szaktekintélyek részéről is megnyilvánuló – nemzetközi elismerés, majd a magyar zsenikről *'Adatok a magyar géniusz biológiájához'* címmel megtartott akadémiai székfoglaló. Ezzel Magyary-Kossa professzor elérte célját: bebizonyította, hogy *a magyar orvostudomány kiválóságai alkotó módon járultak hozzá az egyetemes európai orvostudomány és ezen keresztül az egyetemes európai kultúra fejlődéséhez. A magyar orvostörténelem az egyetemes európai orvostörténelem in-*

tegráns részévé vált. Ugyanakkor Magyary-Kossa Gyula mestere, sőt apostola lett a magyar orvos- és – itt nem részletezett műveivel -állatorvostörténet-írásnak. Neve egybeforrt az orvostörténelemmel, működése nyomán e tudományszak hazánkban meghonosodott és polgárjogot nyert.

Magyary-Kossa Gyula egyetemi tanár, kir. udvari tanácsos, a MTA lev. tagja 1939 óta – midőn az Országos Levéltár lépcsőjén elcsúszott és karját törte – alig-alig mozdult ki otthonából. Életének utolsó éveit könyvtárában töltötte, pihenőidejében zongorájánál ült és kedvenceinek: Mozartnak és Beethovennek remekműveit játszotta. 79 éves korában hunyt el 1944. június 21-én. Értékes, mintegy tízezer kötetes könyvtárán kívül gazdag arckép, fénykép- és metszetgyűjteményt hagyott az utókorra. „Longus post me ordo idem petentium decus” – idézte művének előszavában, s a hálás utódok születésének 125. évfordulója alkalmával a Domonkos Béla szobrászművész által készített – és alkotó munkásságának helyén, a mai Állatorvostudományi Egyetem parkjában elhelyezett – mellszobor állításával egybekötött ünnepi ülésen tisztelegtek Magyary-Kossa Gyula bronzba öntött emléke előtt.

MAGYARY-KOSSA GYULA FŐBB ÁLLATORVOSTUDOMÁNY-TÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

- A m. kir. Állatorvosi Főiskola Könyvtárának katalógusa. Bp., 1902. Franklin. IV, 171 p. (M. kir. Állatorvosi Főiskola kiadványai 6.)
17 pótlással, amelyek az 1901/1902-es tanévtől az 1917/1918-as tanévig jelentek meg az Állatorvosi Főiskola Évkönyveiben.
- Magyar állatorvosi könyvészet 1472–1904. Bp., 1904. Kilián. XII, 346 p. (Állatorvosi kézikönyvtár 8.)
- Régi magyar gyógyszer(ek) a veszettség ellen. = Állatorvosi Lapok 27 (1904) No. 10. pp. 310–314.
- Egy magyar egyetemi tanár (Hoffner József) lakásának leírása, saját tollából (1827). Bp., 1905. pp. 97–101. (A m. kir. Állatorvosi Főiskola Kiadványai 12.)
- Adatok az állatorvosi főiskola történetéhez. = Állatorvosi Lapok 29 (1906) No. 49. pp. 583–584.; No. 50. pp. 595–596.; No. 51. pp. 605–608.; No. 52. pp. 619–622.; 29 (1907) No. 22. pp. 273–275.
- Lófestés a régi magyaroknál. = Állatorvosi Lapok 29 (1906) No. 43. pp. 513–514. és Ethnographia (Új folyam 2.) 17 (1906) No. 4. pp. 211–214.
- Vörös György. = Magyar Nyelv 2 (1906) No. 8. p. 378.
- Régi magyar betegségnevek. = Orvosi Hetilap 51 (1907) No. 34. pp. 608–609., No. 35. pp. 626–627.; No. 36. pp. 642–643.; No. 37. pp. 658–660.; újabb kiad.: Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 2. köt. Bp., 1929. MOKT – Eggenberger. pp. 282–325.

- Lovagló orvosok. = Gyógyászat 49 (1909) No. 50. pp. 839–841.
- Kígyó az emberben. = Ethnographia (Új folyam 4.) 19 (1908) No. 5. pp. 274–281. és MOE 2. köt. pp. 103–110.
- Régi magyar bonctani kifejezések. = Budapesti Orvosi Ujság 8 (1910) No. 30. pp. 555–557.; újabb kiad.: Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 2. köt. Bp., 1929. MOKT – Eggenberger. pp. 316–320.
- A hód Magyarországon. = Természettudományi Közlöny 42 (1910) No. 498. pp. 89–90.
- A doping. = Állatorvosi Lapok 41 (1918) No. 10. pp. 77–79.; No. 11. pp. 85–87.
- Bebzonár. = Magyar Nyelv 15 (1919) No. 1–2. pp. 33–34.
- Tolnay Sándor életéhez. = Állatorvosi Lapok 43 (1920) No. 15–16. pp. 100–102.
- Ünnepély az állatorvosi főiskolán. (Dr. Hutýra Ferencz állatorvosi főiskolai rektorságának 20. évfordulója). = Állatorvosi Lapok 43 (1920) No. 7–8. pp. 52–54.
- Orvosi szakoktatás és egyetemi élet a régi Magyarországon. = Állatorvosi Lapok 44 (1921) No. 21–22. pp. 125–126.; No. 23–24. pp. 139–140. és Bp., 1921. pp. 13–56. (A m. kir. Állatorvosi Főiskola Kiadványai 35.)
- [Nyelvtörténeti adatok.] = Magyar Nyelv 17 (1921) No. 1–3. pp. 47–49.
- [Nyelvtörténeti adatok.] = Magyar Nyelv 18 (1922) No. 9–10. pp. 210–212.
- Az enyedi főiskola mint állatorvosképző intézet. = Állatorvosi Lapok 45 (1922) No. 9–10. p. 72.
- Kőrishogár és veszettség. = A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője 1 (1925) No. 3. pp. 83–88.; újabb kiad.: Magyary-Kossa Gyula: Magyar orvosi emlékek. 1. köt. Bp., 1929. MOKT – Eggenberger. pp. 359–363.
- Ebago. = Magyar Nyelv 22 (1926) No. 7–8. pp. 283–284.
- Tárgy, taragy. = Magyar Nyelv 22 (1926) No. 9–10. pp. 345–346.
- A mákról orvosi tekintetben. = Állatorvosi Közlöny 23 (1926) No. 6–8. pp. 154–163.
- Egér és szeménvaló. = Magyar Nyelv 22 (1926) No. 3–4. pp. 128–129.
- Béka. = Magyar Nyelv 23 (1927) No. 3–6. pp. 187–190.
- A legrégebb magyar állatorvosi emlékek. = Állatorvosi Közlöny 24 (1927) No. 4–6. pp. 62–65.; No. 7–9. pp. 122–124.; No. 10–12. pp. 185–187.
- Az olejkárok. = A Magyar Gyógyszerésztudományi Társaság Értesítője 3 (1927) No. 5. pp. 399–406.
- Adatok a hazai husvizsgálat multjához. = Állatorvosi Közlöny 25 (1928) No. 10–12. pp. 172–175.
- Főiskolánk multjából. In: Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből. XXII. köt. Bp., 1928. pp. 199–202. [Állatorvosi Főiskola]

- Hoffner József tanár emlékezete. = *Állategészségügy* 8 (1928) No. 3. pp. 41–42.
- Magyar orvosi emlékek. 1–4. köt. Bp., 1929–1940. 368, 337, 522, 254 p. (A Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat Könyvtára 121., 122., 128., 168.); A kéziratban maradt 5. kötet postumus kiadványként jelent meg: *Magyar orvosi emlékek*. 5. köt. Bp., 1995. HOGYF. 340 p. [Sajtó alá rend.: Karasszon Dénes, a függelék összeáll.: Pákozdy Katalin és Molnár László, a szerző életrajzát összeáll.: ifj. Magyary-Kossa Gyula. A művet Horváth Győző jelentette meg a Magyary-Kossa örökösök közreműködésével.]
- Régi magyar gyógyszerek a veszettség ellen. In: Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*. 2. köt. Bp., 1929. MOKT – Eggenberger. pp. 207–211.
- A veszettség elleni védekezés magyarországi multjából. = *Állategészségügy* 9 (1929) No. 12. pp. 173–175.
- Veszetttség. Terjék. In: Magyary-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek*. 3. köt. Bp., 1931. MOKT – Eggenberger. pp. 63–64.
- Helyreigazítás. = *Állatorvosi Lapok* 58 (1935) No. 4. pp. 66–67. (Csósz Gyula: *Állatorvosi vonatkozású régi magyar szavaink c. cikkéhez*)
- Galambos Márton életéhez. = *Állatorvosi Lapok* 59 (1936) No. 12 pp. 182–185.
- A lógyógyítás és lógondozás kezdetei Magyarországon. = *Állatorvosi Közlöny* 34 (1937) No. 4. pp. 56–59.
- Adatok főiskolánk történetéhez. In: *Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből*. XXVIII. köt. Bp., 1937. pp. 151–155.
- Adatok az állatorvosi főiskola történetéhez: Doleschall Gáborról. = *Állatorvosi Közlöny* 35 (1938) No. 12. pp. 188–189.; 36 (1939) No. 1. pp. 9–10.
- Magyar állatorvosi emlékek. = *Állatorvosi Közlöny* 35 (1938) No. 3. pp. 38–39.; No. 5. pp. 70–71.

GYÓRY TIBOR, 1905-TŐL AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLÁN AZ ÁLLATORVOSTAN TÖRTÉNETÉNEK TANÁRA

KÉT NEVES KUTATÓ:
GYÓRY TIBOR ÉS UTÓDA, DADAY ANDRÁS

Daday András 1889. október 28-án született Désen. Középiskoláit és orvosi tanulmányait Kolozsvárott végezte. Az I. világháború végén ránc kényszerített szégyenletes trianoni békeszerződés következtében hagyta ott szülőföldjét és jött Budapestre, ahol kórházi, majd rendelőintézeti bőrgyógyász tevékenysége mellett eleinte kedvtelésből kezdett orvostörténelemmel foglalkozni. Ez irányú tevékenységére felfigyelt Gyóry Tibor, neves orvostörténész, népjóléti államtitkár, az Állatorvosi Főiskolán az állatorvostörténelem előadója, és megbízta Dadayt előbb orvostörténeti tárgyú dolgozatok írásával a Népegészségügy és más orvosi szakfolyóiratok számára, majd egy, a kuruzslás-ellenes kiállítás megrendezésével az akkori Egészségügyi Múzeumban. Eredményes tevékenységének jutalmául Daday ekkor átvehette Gyórytól az állatorvostörténelem oktatását az Állatorvosi Főiskolán (1928). Itt került kapcsolatba Magyary-Kossa Gyulával, a magyar orvostörténelem kimagasló művelőjével, aki az Állatorvosi Főiskola gyógyszeratan professzoraként az orvos- és állatorvostörténelemnek egyaránt nemzetközi hírnévű tudósa volt, s aki messzemenően támogatta Daday ez irányú erőfeszítéseit.

A következő évben (1929) a Német Orvos- és Természettudománytörténeti Társaság Gyóry Tibor tiszteletére – fennállása óta először – külföldön, Budapesten tartotta évi nagygyűlését. Az ülés alkalmából Daday orvostörténeti kiállítást rendezett. Két évvel később (1931) a nemibetegségek történetéből hozott létre Daday kiállítást az Egészségügyi Múzeumban.

Ilyen előzmények után szinte magától értetődik, hogy a magyar állatorvosképzés megindulásának 150. évfordulójára (1937) Daday állatorvostörténeti kiállítást rendezett, s ez a kiállítás – mely a rangos nemzetközi jubileumi ünnepség résztvevői körében hallatlan sikert aratott – lett a világ első Állatorvostörténeti Múzeuma.

A múzeumról ma már csak néhány megsárgult fénykép és a leltár tanúskodik. Innen tudjuk, hogy régi okiratok, kéziratok, műszerek, elhunyt

tanárok arcképei és a népi állatgyógyászat sok-sok emléke alkotta a kiállítás anyagát. Mindez ízléses elrendezésben, e célra rendszeresített vitrinben és tárlókban kiállítva, méltóképpen képviselte az akkor világhírű magyar állatorvos-tudomány küzdelmes, de annál eredményesebb fejlődéstörténetét.

Daday nem sokáig örülhetett sikereinek. A II. világháború kitörése az állatorvostörténeti tanszék létrehozásának reményét a beláthatatlanul messzi jövőbe toltta, egy becsapódó bomba pedig a múzeum megszűnését váltotta ki. A robbanás tulajdonképpen nem a múzeumi anyagban tett kárt, az elenyésző volt, csak a vitrinek ablakai törtek be. A pusztítás mégis megrázó volt, mert a múzeumi anyagot széthordták a maradékot ládába csomagolták, majd néhány évvel később átadták a Mezőgazdasági Múzeumnak, amely a pótolhatatlan relikviákat egy rozzant zsinagógában levő raktárban helyezte el, de leltárba vétel nélkül, ezáltal mára már hozzáférhetetlenül.

A világ első állatorvostörténeti múzeumának helyiségében robbanó bomba az igazi rombolást Daday magántanár lelkében tette: nem heverte ki a csapást, hogy élete munkája a háborúnál is kegyetlenebb emberi közönyösség áldozatává vált. A volt egyetemi magántanár, református egyházmegeyi főgondnok hiába ostromolta az MTA-t kandidátusi fokozat megszerzésének lehetőségéért. Állatorvostörténelemmel többé nem is foglalkozott. Az Orvostörténeti Társaság keretei között 'A magyarországi gyógyfürdők története' című könyvét írta meg, s a befejezett kéziratnak az Orvostörténeti Könyvtár számára történt leadása után érte a halál 84 éves korában, 1973. június 20-án.

Daday András nem élt hiába. Életére, működésére illik Cicero mondása: „Arbores serit agricola quarum fructus ipse adspiciet nunquam”. E helyről is szeretném megismételni egy korábbi javaslatomat, hogy a mai Állatorvostörténeti Múzeumot első megalapítójáról, dr. deési Daday Andrásról nevezzék el.

GYŐRY TIBOR FŐBB ÁLLATORVOSTUDOMÁNY-TÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

Az állatorvostan történelmének oktatásáról. = Állatorvosi Lapok 28 (1905) No. 7. pp. 238–243.

Az állatorvosi főiskola, illetve tanintézet 1828-ban. = Állatorvosi Lapok 41 (1918) No. 1. pp. 5–6.

Marginalia medicohistorica. Ló – mint dr. med. = Népegészségügy 1 (1920) No. 16. p. 581.

Emlékezés Morvai Zlamál Vilmosra. In: Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből. XXII. köt. Bp., 1928. pp. 6–14.

- Az Ország-úti Kunewalder-ház képe. = *Állatorvosi Lapok* 57 (1934) No. 19. p. 277.
- Brunkala Román. Az Állatorvosi Főiskola egy elfelejtett tanára. (1782–1823). = *Állatorvosi Lapok* 57 (1934) No. 23. pp. 338–339.
- Az Orvostudományi Kar története 1770–1935. Bp., 1936. XVI, 842 p., 14 t. (A Királyi Magyar Pázmány Péter-tudományegyetem Története 3.)
A Kar keretében indult meg az állatorvostudományi oktatás 1787-ben.

DADAY ANDRÁS, 1928-TÓL AZ ÁLLATORVOSI FŐISKOLÁN AZ ÁLLATORVOSTAN TÖRTÉNETÉNEK TANÁRA

A DADAY ÁLTAL ALAPÍTOTT ÁLLATORVOS-TÖRTÉNETI MÚZEUMRÓL

„Intézményünk alapításának 150. évfordulóján nyílt meg a maga nemében ez ideig Európában egyedülálló állatorvosi történelmi múzeum, mely a központi épületnek a könyvtárral szomszédos egyik tágas helyiségét foglalja el. A múzeum létesítésének gondolatát és tervét dr. Deési Daday András egyet. magántanár, iskolánkon az állatorvos-történet előadója vette fel először. Alig néhány év alatt a gondolat testet öltött: nagy munkával, lelkes utánjárással és kutatással iskolánk irattárából kiválogatott eredeti kéziratok, a könyvtárból származó legrégebb magyar állatgyógyászati könyvek, az ország minden részéből összegyűjtött múlt századbeli állatorvosi műszerek, intézményünk alapításának körülményeit híven szemléltető eredeti okmányok, legrégebb diplomák, régi állatbetegségstatisztikák, kórrajzok, láttelepek, intézményünk első tanárainak kéziratban maradt előadásai, az intézet pecsétgyűjteménye, helytartótanácsi rendelkezések, iskolánk volt tanárainak képei, kéziratai, személyes vonatkozású tárgyai ízléses elrendezésben, szekrényekben, vitrinekben, keretekben megelevenítik a magyar állatgyógyászat fejlődését a XVI. századtól kezdve szinte napjainkig” – írja Kotlán Sándor professzor.¹⁴⁰

„Vates et medici unus Apollo favet” (költőknek és orvosoknak egy a pártfogója, Apolló) tartja a latin közmondás és valóban: a görög-római mitológiában Apolló nemcsak a Napisten, aki tüzes nyilaival, a napsugárral egyaránt küld egészséget és betegséget; nemcsak atyja a császármetézzel született Asclepios orvosistennek, hanem a művészetek istennőinek, a Múzsáknak is vezetője: Apollon musagetes. A tudomány és a művészetek egymástól elválaszthatatlanok, éppúgy, mint ahogy a tudomány elválaszthatatlan a gyűjtéstől, hiszen a tudomány nem más, mint az ismeretek rendezett gyűjteménye. A könyvtárak mellett a Múzsáknak szentelt csarnokok, a Múzeumok régtől fogva a tudomány céljait is szolgálják. Az orvostörténeti múzeumok eredetét is részint magángyűjtők kézirat-m

¹⁴⁰ Kotlán Sándor: A magyar állatorvosképzés története 1787–1937. Bp., 1941. Pátria. p. 185.

könyv-, metszet- és éremgyűjteményeiben, ásatások során feltárt reliktu-
mokban, részint az orvosképzés céljait szolgáló szemléltető anyagokban
kell keresnünk. Hazánkban Zsámboki, Weszprémi, Purkircher, Nékám,
Magyary-Kossa, Ernyey mellett hosszan sorolhatnánk azoknak az orvosok-
nak nevét, akik érmék, bélyegek, festmények, porcelánok és más műkin-
csek gyűjtésével múzeumaink kincseit gyarapították. Közülük – egyedülálló
tevékenysége alapján – emeljük ki Daday Andrást, Európa és egyben a vi-
lág első állatorvostörténeti múzeumának megalapítóját.

A Daday tanár által létrehozott múzeum tehát – mint a neve is mu-
tatja – állatorvos-történeti, és a nemzetközi hírű Kotlán professzor sze-
rint – aki személyes tapasztalatok alapján ismerte Európa, sőt Amerika
állatorvosképző intézményeit – 1937-ben „Európában egyedülálló” volt.
'Egy orvostörténész visszaemlékezései' c. önélet-leírásában Daday tanár,
aki az állatorvos-történelem fejlődését naprakész állapotban ismerte, „vi-
lágelsőnek” nevezte az általa létrehozott múzeumot.

Az állatorvos-történeti múzeumot azonban semmiképpen sem szabad
összetéveszteni azokkal az anatómiai, kórbonctani, állattenyésztési vagy
más (pl. patkó- stb.) múzeumokkal, amelyekkel valamennyi állatorvoskép-
ző intézmény létrejöttétől fogva rendelkezett. Ez utóbbiak nyilvánvalóan
jóval idősebbek az állatorvos-történeti múzeumnál, az általam ismertett
könyv azonban – mint a címe is mutatja – az állatorvosi, de nem az
állatorvostörténeti múzeumok kalauza. Ausztria, Olaszország, Franciaor-
szág joggal tartja számon állatorvosi múzeumának 1767., 1807., ill. 1902.
évi keltezési idejét, hiszen a budapesti állatorvos-anatómiai múzeum első
készítményei is még Tolnay idejéből származnak, aki bécsi tanulmányútjá-
ról Pestre érkezve azért nem kezdheti meg mindjárt előadásait, mert né-
hány hónapon át egyebeken kívül bonctani készítmények előállításával van
elfoglalva. Ez utóbbiak alkották tehát az anatómiai múzeum magját; ma-
radványaik ma az állatorvos-történeti múzeumban láthatók.

Az elmondottakból világossá válik, hogy állatorvos-történeti múzeu-
mot Európában, de lehet, hogy a világon is elsőként Daday tanár hozott
létre 1937-ben, anatómiai múzeumunk pedig egyidős állatorvosképző in-
tézményünkkel.

DADAY ANDRÁS FŐBB ÁLLATORVOSTUDOMÁNY-TÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

Lógyógyászatunk multjából. = Állategészségügy 10 (1930) No. 3. pp.
29–30.

100 év előtti eljárásunk takonykór esetében. = Állategészségügy 10 (1930)
No. 11. pp. 163–165.

194

- Adatok lógyógyászatunk történetéhez. XVII. század. (1.) = Állatorvosi Lapok 53 (1930) No. 2. pp. 23–26.
- Adatok lógyógyászatunk történetéhez. XVII. század. (2.) = Állatorvosi Lapok 53 (1930) No. 3. pp. 36–37.
- Adatok lógyógyászatunk történetéhez. XVII. század. (3.) = Állatorvosi Lapok 53 (1930) No. 4. pp. 51–52.
- Adatok 250 év előtti lóismeretünkhöz. = Állatorvosi Lapok 53 (1930) No. 13. pp. 198–199.
- Fáy András állatgyógyászati feljegyzéseiről. = Állatorvosi Lapok 54 (1931) No. 1. pp. 8–11.
- A monori parasztorvos csalafintasága 1841-ben. = Állatorvosi Lapok 54 (1931) No. 11. pp. 166–167.
- Egy 100 év előtti kártételről. = Állatorvosi Lapok 54 (1931) No. 17. p. 252.
- Váralljay István címeres nemes leveléről. = Állategészségügy 11 (1931) No. 1. pp. 1–3.
- Állatgyógyászatunk múltjából. = Állategészségügy 11 (1931) No. 3. pp. 27–29.
- Állatorvos-történelmi vonatkozások Tsömeri Zay Anna „Orvoskönyv”-ében (1690). = Állategészségügy 11 (1931) No. 6. pp. 72–74.
- Csendélet egy baromgyógyász portáján 1845-ben. = Állategészségügy 11 (1931) No. 9. pp. 108–109.
- Adatok juhgyógyászatunk történetéhez. = Állatorvosi Közlöny 28 (1931) No. 4–6. pp. 51–55.
- Állatorvostörténelmi emlékeinkből. = Állategészségügy 12 (1932) No. 4. pp. 44–45.
- Adatunk lógyógyászatunk történetéhez (XVI–XVII. század). = Állategészségügy 12 (1932) No. 11. pp. 136–137.
- Adatok a pestvármegyei takonykórjárványok történetéhez (1800–1850-ig). = Állatorvosi Lapok 55 (1932) No. 4. pp. 63–64.
- Egy veszett kutya garázdálkodása 1785-ben. = Állatorvosi Lapok 55 (1932) No. 12. p. 197.
- Adatok lógyógyászatunk történetéhez. XVI–XVII. század. = Állatorvosi Lapok 55 (1932) No. 16. pp. 254–255.
- Adatok a keleti marhavész elleni küzdelmünkhöz. = Állatorvosi Lapok 55 (1932) No. 23. pp. 341–342.
- Adatok a pestvármegyei keleti marhavészjárványok történetéhez. = Állatorvosi Lapok 56 (1933) No. 14. pp. 204–205.
- Száz év előtti ismeretünk a ló-csiráról. = Állatorvosi Lapok 56 (1933) No. 24. pp. 341–342.
- Adatok a keleti marhavész elleni küzdelmünk történetéhez. = Állategészségügy 13 (1933) No. 2. pp. 15–17.

- Adatok a magyarországi keleti marhavész elleni küzdelem történetéhez. (1.) = *Állategészségügy* 13 (1933) No. 10. pp. 133–136.
- Adatok a magyarországi keleti marhavész elleni küzdelem történetéhez. (2.) = *Állategészségügy* 13 (1933) No. 11. pp. 153–156.
- Veszett kutya a hangácsi csordában. = *Állatorvosi Közlöny* 33 (1936) No. 7. p. 113.
- 100 év előtti ismeretünk a lépfenéről. = *Állatorvosi Lapok* 59 (1936) No. 10. pp. 150–151.
- Adatok a veszettség gyógyításának történetéhez. = *Orvosok és Gyógyszerészek Lapja (Orvostörténelem melléklet)* 2 (1938) No. 9. pp. 214–216.
- Magyarország küzdelme a veszettség ellen. = *Egészség* 52 (1938) No. 4. pp. 95–98.
- Meghalt Győry Tibor. = *Állatorvosi Lapok* 61 (1938) No. 2. p. 30.
- Miről és mit tanultak állatorvosnövendékeink 100 év előtt. = *Állatorvosi Lapok* 61 (1938) No. 4. pp. 65–67.
- Zlamál Vilmos reformtörekvéseiről. = *Állatorvosi Lapok* 61 (1938) No. 21. pp. 394–395.
- Adatok a keleti marhavész elleni küzdelmünk történetéhez. = *Állatorvosi Közlöny* 36 (1939) No. 3. pp. 38–39.
- Adatok tanintézetünk történetéhez. (1.) = *Állatorvosi Lapok* 62 (1939) No. 1. pp. 12–14.
- Adatok tanintézetünk történetéhez. (2.) = *Állatorvosi Lapok* 62 (1939) No. 8. pp. 152–153.
- Adatok tanintézetünk történetéhez. (3.) = *Állatorvosi Lapok* 62 (1939) No. 14. pp. 264–266.
- Az 1819-iki reformtervezet. = *Állatorvosi Lapok* 63 (1940) No. 16. pp. 112–114.
- Epizód a magyar állatgyógyászat történetéből. In: *Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből.* XXIX. köt. Bp., 1941. No. 7. pp. 264–266.
- A Magyar Állatorvosképzés története 1787–1937. (Könyvismertetés). = *Állatorvosi Lapok* 64 (1941) No. 21. pp. 139–140.
- Hoffner József sérelmei a pesti egyetemen. In: *Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből.* XXXI. köt. Bp., 1942. No. 2. pp. 103–108.
- Első magyarnyelvű tankönyvünkről. = *Állatorvosi Lapok* 67 (1944) No. 14. pp. 82–83.

ZIMMERMANN ÁGOSTON, A TÖRTÉNETI KÉRDÉSEKKEL IS FOGLALKOZÓ ANATÓMUS PROFESSZOR¹⁴¹

A TANULMÁNY TÁRSSZERZŐJE: HOLLÓ FERENC

Zimmermann Ágoston 1875. december 3-án Móra született. Édesapja, Zimmermann Mátyás nem Fehér megyei: eredetileg a burgenlandi Zurndorfból származott, és mint katonai állatorvost helyeztek éppen akkor Móra, amikor megszületett gyermekük, akit Ágostonra – Móra nem lévén evangélikus egyházközség – a közeli Pusztavámon kereszteltek és Budapesten, a Deák téri evangélikus főgimnáziumban iskoláztattak.

Érettségi (1893) után atyja nyomdokaiba lépve az Állatorvosi Akadémiára iratkozott be, ahol anatómiából Nádaskay, kémiaiából Liebermann, élet-, szövet- és fejlődéstanból Tangl, állattenyésztéstanból Monostori, kórbonctanból Rátz, gyógyszerstanból Czakó, sebészetből Varga, bakteriológiából Preisz, belgyógyászatból és járványtanból Hutýra előadásait hallgatta. Érdeklődése eleinte az élettan és szövettan felé vonzotta: hallgató korában pályadíjat nyert 'Adalék a bendő szövettanához' és 'Az egészséges és fulladozó lovak hőmérséklete, érverése és lélegzésének módosulása munka közben' c. dolgozataival.

Állatorvosi oklevelének kézhezvétele (1895) után Hutýra biztatására – aki azonnal felfigyelt növendékének kivételes szorgalmára és igyekezetére – a Tudományegyetem orvosi karára iratkozott be, de tanulmányait nem sokára abbahagyva Pusztavácsra ment állatorvosnak az ottani méneshoz. Innen tért vissza tanársegédnek Hutýra mellé a belgyógyászati klinikára (1896). majd – miután Hutýra mindenképpen ragaszkodott a doktori cím megszerzéséhez – tanulmányait nem az orvosi, hanem a bölcsészeti fakultáson folytatta. Itt készítette el 'Adatok az Ungulaták pártájának anatómiájához' c. értekezését, amelynek alapján 1903-ban bölcsészdoktorrá avatták, és itt, a zoológiai és komparatív anatómiai intézetben, amelyet Margó Tivadar (1816–1896) halála után id. Entz Géza (1842–1919) vezetett, kapta azt a szilárd komparatív anatómiai szemléletet, amely egész későbbi életét

¹⁴¹ Forrás: Karasszon Dénes – Holló Ferenc: Zimmermann Ágoston és az „Állatorvosi Lapok” jelentősége az összehasonlító anatómia és fejlődéstan történetében. = Magyar Állatorvosok Lapja 33. (1978) No. 8. pp. 511–516. (Részletek)

irányította. Ennek köszönhető, hogy előbb az Állatorvosi Főiskolán a pata kór- és gyógytanából (1904), majd a Tudományegyetem bölcsészettudományi karán az összehasonlító anatómiából és a gerincesek fejlődéstanából magántanárrá habilitáltak (1910). Közben – az összehasonlító anatómia különös szerencséjére – még egy nagy csalódáson kellett túlesnie akkor, amikor úgy érezte, hogy Hutýra őt méltánytalanul mellőzve Marekot emelte maga mellé a professzori székbe.

Marek ugyanis csak egy évvel Zimmermann után került Hutýra mellé a belgyógyászati klinikára, mégis hamarabb, már 1898-ban megszerezte a bölcsészdoktori oklevelet, ráadásul nem is itthon, hanem Bernben; paleozoológiai tárgyú disszertációja (*Das helvetisch-gallische Pferd und seine Beziehung zu den praehistorischen und zu den recen ten Pferden*) semmiel sem áll közelebb a belgyógyászathoz, mint Zimmermanné, aki közben hiába írta elismerést érdemlő szorgalommal és igyekezettel a belgyógyászat úgyszólván valamennyi ágát felölelő cikkeit és referátumait magyar és német nyelven; hiába vállalta el a Magyar Országos Állatorvos Egyesület titkári tisztségét. Hutýra mégis Marek produktív intelligenciáját és kombinatív készségét fölébe helyezte Zimmermann fantasztikus reproductív intelligenciáját és kombinatív készségét fölébe helyezte Zimmermann fantasztikus reproductív képességeinek, s ezért Marekot nevezte ki a belgyógyászat professzorává (1901). Zimmermann-nak pedig félreállva, be kellett érnie az ambulancia vezetésével (1901–1907). Csak amikor Nádaskay kiszemelt méltó utóda, Szakáll Gyula (1872–1903), az összehasonlító anatómia magántanára, az anatómia nagy reménysége 31 éves korában váratlanul elhunyt, került szóba Zimmermann neve az anatómiai tanszék utódlása szempontjából. Ezért 1907-ben az ambulanciát Köves Jánosra hagyta, és külföldi tanulmányútra indult, hogy az anatómiában magát kellőképpen kiképezze. Hazatérve az anatómia előadójává (1909), majd Nádaskay nyugalomba vonulása (1909. december 31.) után a leíró és tájbonctan professzorává nevezték ki. Kineveztetése nemcsak egy fényes tudományos pálya kezdetét, hanem egyben erőteljes térhódítását is jelentette annak az összehasonlító anatómiának, amelyet Johannes Müller „die denkende Anatomie”-nak, Miháلكovics Géza pedig „az anatómiai tudományok bölcsészétének” nevezett. Zimmermann ugyanis sem az élettan, sem a klinikai állatorvostudományok „utilitarista” céljainak nem volt hajlandó alárendelni, szolgálatába állítani az anatómiát, mert az szerinte „sub specie aeternitatis” önálló tudomány. A Nádaskay által művelt leíró és tájbonctan ezért egyre inkább a komparatív anatómia irányában kezdte fejleszteni. Hatásköre és ezáltal szemléletformáló befolyása tovább erősödött azáltal, hogy Tellyesniczky Kálmánt, az Állatorvosi Főiskolán a szövettan és fejlődéstan előadóját az orvoskari II. sz. anatómiai tanszékre Thanhoffer utódjává kinevezték (1911). Zimmermann ekkor a fejlődéstan oktatását is átvehette, és ettől kezdve a Tanagl és Tellyes-

niczky által addig tanított embriológia az ő gondozásában az élőlények keletkezésével és fokozatos kialakulásával foglalkozó phylogenetikai szemléletű állatfejlődéstanná alakult. (...)

Keresve sem lehet találni Zimmermann-nál szorgalmasabb szakírót, aki minden lehetőséget megragadott arra, hogy az intézetében folyó kutatómunka eredményeit magyar és német nyelven rendszeresen közölje. Sorra és egymás után több kiadásban jelentek meg könyvei: 'A ló ujjának anatómiája' (1909); 'Anatómiai gyakorlatok háziállatokon' (1911, 1938); 'Patkolástan' (1916); 'Fejlődéstan' (1917, 1922); 'Háziállatok anatómiája' I–III. (1919, 1923, 1939); 'A házinyúl természetrajza' (1927); 'Háziállatok anatómiájának kézi atlasza' (1922); 'A lovas-szobrok lovai' (1928); 'A házimacska' (1944); Tudományos dolgozatain kívül tárcáinak, ismertetéseinek, referátumainak, híreinek sokasága megszámlálhatatlan, munkáinak repertóriumuma még ezért nem készült el. Mégis, ha száznál több értékes közleménye közül csak azokat vesszük figyelembe, amelyeket az 'Állatorvosi Lapok'-ban közölt és amelyeket háromkötetes anatómiai tankönyvének forrásmunkáiként lábjegyzetben azért sorolt fel, hogy az adott kérdésben jobban elmélyülni kívánóknak a további ismeretek szerzéséhez irányt mutasson, látnunk kell, hogy ezek mind a komparatív anatómia épületének alkotó elemei. Érdemes azonban azt is figyelembe venni, hogy írásait az 'Állatorvosi Lapok'-on kívül elsősorban az 'Állattani Közlemények'-ben (ennek hosszú időn keresztül volt szerkesztője), a 'Természettudományi Közöny'-ben, valamint az MTA 'Mathematikai és Természettudományi Értesítő'-ben jelentette meg.

Témái – a központi idegrendszer kivételével – az anatómia úgyszólván valamennyi fejezetét felölelték, de – mint tankönyvének előszavában írja – „nem pusztán leíró módon, hanem az összehasonlító anatómia szellemében”. Ha egyes dolgozatait külön-külön vizsgáljuk, azok mintaszerű szerkezetükkel, világosságukkal, részletekbe menő alaposágukkal, tárgyilagosságukkal ragadják meg az olvasót. Minden írását olya szellem lengi át, amely minden későbbi kutatásnak ösztönzőjévé válik. A tudományok jövőjébe vetett rendíthetetlen bizalma, a tudományok méltóságáról és kötelességeiről táplált erős hite buzdításul szolgál az utókornak. Közleményeinek sorba rendezése és megjelenésük helyének figyelembevétele mutatja meg világosan, hogy egész tevékenységének célja nem a részletkérdések megoldása volt; nem merült ki a „detail-munka” végzésében, mint életrajzírói állították, ez csak eszköz, módszer volt a kezében. Valódi célja a komparatív anatómia művelése volt szaktudományának a legmagasabb polcra emelése, majdnem Haeckel monizmusához hasonló vallássá magasztosítása érdekében. (...)

Példamutatóan sokat és eredményesen foglalkozott pedagógiai és etikai kérdésekkel, ezért nagy hibát követnénk el, ha erről legalább néhány szóban nem emlékeznénk meg. Nézeteit részletesen kifejtve találjuk

meg 'Rektori beszédek' c. (1940) kiadványában. Itt közzétett szónoklatai a retorika és a stilisztika iskolapéldái. Tiszteletet keltő megjelenése, beszédmodora, nomenklaturai kérdések megítélésében is nagy segítségére levő klasszikus műveltsége mellett erkölcsi tanításai is hozzájárultak ahhoz a hallatlan tekintélyhez, amely személyét övezte és amely még további alátámasztást kapott azokban a klasszikusoktól vett idézetekkel teleűzdelte morálfilozófiai fejtegetéseiben, amelyek Hegelnek az eszmék méltóságát mindenek fölé emelő tanításait párosították Kant kritikizmusával. Zimmermann retorikai műveinek elemzésekor kiviláglik, hogy ő a klasszikus filozófia teljes ismeretanyagának birtokában állította fel saját világnézetét, amelynek a logika, dialektika, etika és pedagógia alkotta rendszerébe építette be a komparatív anatómiát.

Fáradhatatlan szorgalmának, kitartó, szívós és céltudatos akaraterejének a tudomány szolgálatába állítása mellett nem feledkezett meg a hivatali emelkedésről sem. Az eredményes tevékenysége elismerésképpen felajánlott tisztségeket nem hátrította el magától, sőt újabb és újabb teljesítményekre volt képes az „ad altiore gradum pervenire” érdekében. Egyetemi tanári címet kapott összehasonlító anatómiából a Tudományegyetemen; levelező, rendes, majd dísztagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia; az Állatorvosi Főiskola rektorává választása (1933) után a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemnek is rektora lett (1939–40). Elnökévé, majd dísztagjává választotta a Természetudományi Társaság; tagja lett az Országgyűlés felsőházának és az Országos Felsőoktatási Tanácsnak; főtktára és dísztagja a Magyar Országos Allatorvos Egyesületnek; dísztagja az Anatomische Gesellschaft-nak, tagja a Nemzeti Múzeum szakértő tanácsának. Ilyen magasra emelkedve részint féltékeny irigységnek, részint alacsonyrendűségből fakadó műveletlenségnek minősítette azokat a véleményeket, amelyek az ő komparatív állatanatómiai törekvéseit elítélték, és helyette az állatorvosképzés gyakorlati céljait „kiszolgáló” leíró, funkcionális és tájanatómia tanítását követelték. Ellenük kelt ki az 1933-ban tartott rektori tanévnyitó beszédében ('Az anatómia tanításáról'). Ragyogó dialektikáját és befolyását nagyszerűen tudta érvényesíteni, ha bárki kritikával illette felfogását.

Mindezekből nagyon is érthető, hogy mint előadó és vizsgáztató professzor is az anatómiát – néha túlzásnak is hatóan – minden más szaktárgy fölé helyezte: éles gúnnal kelt ki előadásain és a boncolóban végzett feleltetések során mindazok ellen, akiknél készületlenséget (vagy akár a klasszikus műveltség hiányából eredően tudatlanságot) tapasztalt, megkövetelte és legfőbb feladatként jelölte meg az anatómia rendszeres, folyamatos tanulását. (Valamennyi intézeti beosztottjától előadásra és boncolásra egyaránt pedáns előkészítést és állandó jelenléte követelt.) Az a hallgató viszont, aki év közben több ízben jól szerepelt a „demonstráció”-kon, ezáltal megismertette nevét professzora előtt, megkönnyítette magának a

vizsgákat, szinte előre „megvásárolta” magának a kollokvium és a szigorlat jó érdemjegyeit. Szinte hálás, boldog volt, ha anatómiai érdeklődést, tudást tapasztalt; szívesen állt a hallgatók közül a „pályamunkások”, a „pikkoló”, az externisták és természetesen a doktoranduszok segítségére is. Jól vizsgázott hallgatóival később is kedves, kollégialis volt, segítőkészségének számos tanújelét adta, a nagy tekintélyű tudós-professzor ajtaja nyitva állt az ilyen hallgatók, illetve okleveles állatorvosok előtt.

Személye és működés iránti elismerés különösen akkor emelkedett magasra, amikor az általa szinte megszemélyesített komparatív anatómiai és állatfejlődéstani szemlélet újabb erősítést kapott az antropológiának az orvostudománytól elválasztása és – Lenhossék minden tiltakozása ellenére – a zoológiához hasonlóan a spekulatív természetbölcseleti tudományok közé helyezése által. A budapesti egyetem bölcsészettudományi kara „magyar fajbiológiai intézet” felállítását határozta el (1923. június 23.), az antropológiát „fajbiológiává” és „eugénikává” (a fajnemesítés tanávvá) alakították. E tudománytalan és reakciós irányzat már az embereket is biológiai és szellemi szempontból alacsonyabb és magasabb rendű fajtákba, rasszokba sorolta. Zimmermann nem vált ugyan ennek a „filozófiának” a hívévé, sajátmagára nézve mégis kialakult benne egyfajta felsőbbrendűségi téves eszme, amelynek következményeképpen saját magát „felkentnek”, „kiválasztottnak”, szinte az „anatómia prófétájának” tartotta. Ugyanakkor ennek az elhivatottságba vetett szilárd meggyőződésének köszönhető, hogy amikor 1946-ban (71 éves korában) nyugállományba helyezték, nem szűnt meg dolgozni; 88 éves korában bekövetkezett haláláig lankadatlan erővel folytatta értékes tevékenységét, amelynek elismerése nem maradt el: Munka Érdemrendet, a Tudományegyetemtől arany-, az Állatorvostudományi Egyetemtől gyémánt és vasdiplomát kapott; honoris causa doktori címmel és Kossuth-díjjal tüntették ki, emlékérmét és bélyeget készítettek tiszteletére, születésének 100. évfordulóján pedig a magyar állatorvosi kar szobrot és emléktáblát állított emlékének.

Zimmermann komparatív anatómiai szemlélete ma már a tudománytörténet egy lezárt korszakát alkotja. A genetikai és molekuláris biológiai kutatások új magyarázattal szolgáltak a fajok kialakulására. A homológia tanításai elavultak, az anatómia funkcionális arculatot kapott, és a fajfejlődés kérdéseinek spekulatív elemzése helyett a szerkezet és működés egységének vizsgálatával foglalkozik. Az orvosi tudományok alapját alkotó anatómia a modern oktatási rendszerben nem a zoológia, hanem a biológia és a fiziológia oktatásával integrálódik, a komparatív anatómia így újból a klinikum szolgálatába állt. Zimmermann működése mégis korszakot jelent az anatómia hazai és nemzetközi történetében, ezért méltó arra, hogy emlékét nagy tiszteletben tartsuk.

ZIMMERMANN ÁGOSTON FŐBB TUDOMÁNYTÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

- A patkó eredetéről, vonatkozással az Árpádház-korabeli magyar leletekre. = *Állatorvosi Lapok* 28 (1905) No. 14. pp. 441–450.; No. 15. pp. 473–483.; No. 16. pp. 517–523.; No. 17. pp. 550–558.
- A nyíl és a nyír. Megnyilazás, megnyilalás, megnyirazás. = *Állatorvosi Lapok* 29 (1906) No. 39. pp. 464–465.
- Hozzászólás: Herman Ottó: A nyíl és a nyír kérdése. = *Állatorvosi Lapok* 29 (1906) No. 40. p. 476.
- Zur Geschichte des Hufeisens in Ungarn mit Bezugnahme auf die Grabfunde aus der Arpadenzeit. = *Zeitschrift für Thiermedizin*, 1907. pp. 315–335.
- A lovas-szobrok lovai. Adatok a ló plasztikus ábrázolásához. Bp., 1913. Pátria. 59 p.
- A nyirokérrendszer anatómiájának története. = *Állatorvosi Lapok*. (Melléklet.) *Husszemle* 10 (1915) No. 7. pp. 25–26.
- Állati zsírok, mint népies gyógyszerek. = *Állatorvosi Lapok* 40 (1917) No. 47. p. 308.
- Dr. Rátz István †. = *Állatorvosi Lapok* 40 (1917) No. 9. pp. 53–55.
- Rátz István emlékezete. = *Állatorvosi Lapok* 40 (1917) No. 33. pp. 220–221., No. 34. pp. 225–226.
- A kuruzslásról. = *Állatorvosi Lapok* 43 (1920) No. 3. p. 23.
- Zlamál bonctana. = *Állatorvosi Lapok* 45 (1922) No. 7–8. pp. 53–54.
- Állatorvosi doktorátus. (Az első száz magyar állatorvos-doktor). = *Állatorvosi Lapok* 46 (1923) No. 9–10. pp. 53–54.
- A m. kir. állatorvosi főiskola történetéhez. = *Állatorvosi Lapok* 48 (1925) No. 8. p. 81.
- Rátz István emlékezete. = *Állatorvosi Lapok* 49 (1926) No. 5. pp. 63–65.; No. 6. pp. 77–79.
- A m. kir. állatorvosi tanintézet első éveiről. = *Állatorvosi Lapok* 49 (1926) No. 6. pp. 90–91.
- Az *Állatorvosi Lapok* – *Veterinarius* első számáról. = *Állatorvosi Lapok* 50 (1927) No. 6. p. 71.
- Az *Állatorvosi Lapok* történetéről. = *Állatorvosi Lapok* 50 (1927) No. 9. p. 120.
- Harvey. = *Természettudományi Közlöny* 60 (1928) pp. 445–447.
- A M. O. A. E. alapításának 50. évfordulója. = *Állatorvosi Lapok* 53 (1930) No. 7. pp. 86–96.
- Dr. Abonyi Sándor †(1880–1930.) = *Állatorvosi Lapok* 53 (1930) No. 21. pp. 311–312.
- A vérkeringés felfedezésének történetéhez. = *Állatorvosi Lapok* 55 (1932) No. 3. p. 52.

- Dr. Aujeszky Aladár. 1869. január 11, †1933. március 9. = *Állatorvosi Lapok* 56 (1933) No. 6. pp. 69–72.
- A m. kir. állatorvosi főiskola történetéhez. = *Állatorvosi Lapok* 56 (1933) No. 6. p. 81.
- Az anatómia tanításáról. In: *A magyar királyi Állatorvosi Főiskola Évkönyve Az 1932/33. tanévről. Bp., 1933. pp. 13–29. (A m. kir. Állatorvosi Főiskola Kiadványai 48.)*
- A M. Kir. Állatorvosi Főiskola sorsa. = *Állatorvosi Közlöny* 30 (1933) No. 7–8. pp. 87–89.
- Az egyetemi állatorvosi osztály másfélszázados jubileuma. = *Állatorvosi Lapok* 59 (1936) No. 4. p. 49.
- A honfoglaló magyarok lovai. = *Köztelek* 46 (1936) No. 5–6. p. 43.
[Megemlékezés Ilosvay Lajosról]. = *Természettudományi Közlöny* 69 (1937) pp. 217–221.
- Beszéd néhai Lenhossék Mihály emléktáblájának leleplezésekor az Anatómiai Intézetben. = *Akadémiai Értesítő* 47 (1937) pp. 262–264.
- Lenhossék Mihály (1863–1937). = *Természettudományi Közlöny* 69 (1937) pp. 241–247.
- Dr. Marek József egyénisége. = *Állatorvosi Lapok* 61 (1938) No. 7. pp. 137–139.
- Dr. Marek József egyénisége. = *Állatorvosi Közlöny* 35 (1938) No. 4. pp. 59–61.
- Dr. Nádaskay Béla síremlékénél. = *Állatorvosi Lapok* 61 (1938). No. 11. p. 215.
- Dr. Nádaskay Béla szobrának leleplezése. = *Állatorvosi Lapok* 62 (1939) No. 7. pp. 131–133.
- A sejtelmélet történetéről. = *Állatorvosi Lapok* 62 (1939) No. 8. pp. 139–142.
- Galenusról. = *Állatorvosi Lapok* 64 (1941) No. 15. p. 97.
- A Kir. Magyar Természettudományi Társulat százesztendős jubileumához. = *Kárpátmedence* 1 (1941) No. 2. pp. 101–102.
- A százesztendős Kir. M. Természettudományi Társulat. = *Budapesti Szemle*. 261. köt. (1941) No. 765. pp. 65–72.
- A neurontan történetéből. In: *Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből*. XXXI. köt. Bp., 1943. No. 6. pp. 198–202.
- Swammerdam. = *Állatorvosi Lapok* 66 (1943) No. 24. p. 143.
- Dr. Thanhoffer Lajos. 1843–1909. Születésének centenáriuma alkalmából. = *Állatorvosi Lapok* 66 (1943) No. 1. p. 4.

KOTLÁN SÁNDOR ÉS AZ 'ÁLLATORVOSI LAPOK' HATÁSA AZ ÁLLATORVOSI TÖRTÉNETÍRÁS, KÖNYVÉSZET ÉS FOLYÓIRAT-KIADÁS HAZAI FEJLŐDÉSÉRE

*„To have respect for the past is
a component part of our power”
(Disraeli)*

Az orvostörténelmet gondosan művelő híres orvosok (Haeser, Hirsch, Littré, Mayer-Steinig, Neuburger, Pagel, Puschmann, Schwalbe, Sudhoff és mások) hosszú sorához és az „ars medica” kultúrtörténete iránt érdeklődők széles táborához képest csekély azoknak a száma, akik az állatorvostudomány múltját kívánták megismerni.

Ne merüljünk most el e kérdés szerteágazó okainak boncolgatásában. Elégedjünk meg azzal, hogy egy pillantást vetünk a kialakult helyzet következményeire. Ebből is világosan láthatjuk, hogy Hippocrates, Galenos, Avicenna, Vesalius, Morgagni, Boerhaave és mások tanításaikon kívül hírnevükkel is jelentős mértékben járultak hozzá az orvostudomány rangjának és társadalmi megbecsülésének, az orvosok tekintélyének kivívásához. Amikor az orvos Hippocrates aforizmáit idézi, Semmelweis profilaxisára, Golgi és Cajal neuron-tanára, vagy Ehrlich immunológiai megállapításaira hivatkozik, szorosán vett szakmai tanításaik felhasználásával egyidejűleg a nevük övező tisztelet fényét is magára irányítja. Az állatorvosok között kevesen vannak, akik ennek jelentőségét felismerték, és a praktícizmushoz vezető ma-központúság szűk korlátai közül kilátva Galenos útmutatásával kívánták megszabni a jövő fejlődés irányát.

Igaz, a Tudományegyetem orvosi karától 1851-ben különválasztott Pesti Állatgyógyintézet kétéves kurzusára beiratkozó műveletlen kovácslegényektől, lovászoktól, patikussegédektől és tábori sebészekből aligha kívánhatta bárki, hogy az orvos- és állatorvostudomány klasszikusainak görög, latin vagy arab nyelven írott műveit olvassák. A fokozatosan egyetemi szintre emelendő állatorvosképzésbe Zlamál jövőbelátó tevékenységének eredményeképpen bekapcsolódó orvosdoktorok, Szabó Alajos és Thanhoffer Lajos voltak az elsők, akik állatorvos-történelemmel kezdtek foglalkozni.

Szabó Alajos (1818–1904) anatómus-professzor, 1853-tól 1875-ig az Állatorvosi Tanintézet igazgatója írta meg elsőként intézményünk történetét. Beszámolója a 'Veterinarius' első évfolyamának második számá-

ban jelent meg. Utána már centenárium következett, az intézmény alapításának 100. évfordulója (1887). Erre az ünnepi alkalomra Thanoffer Lajos (1843–1909), az élettan és szövettan híres professzora, egyben az állatorvos-történelemnek is előadója adta ki könyvecskéjét 'Az állatorvosi tudomány és állatorvosi tanintézetünk története' címmel (1888).¹⁴²

Új erőre kapott az állatorvosi történetírás Hutýra idejében. Az állatorvosképzés és állategészségügy nagy reformátora nemcsak maga foglalkozott behatóan az állatjárványok, az állategészségügy és az állatorvostudomány történetével, hanem kitűnő orvostudósokra, Magyar-Kossa Gyulára, Gyóry Tiborra, Daday Andrásra bízta e fontos szaktárgy rendszeres előadását, csodálatos rábeszélő és meggyőző képességével pedig másokat is rávett az állatorvos-történelem tanulmányozására. Közéjük tartozott Kotlán Sándor (1887–1967), a parazitológia későbbi nagyírú professzora, 22 éven át az 'Állatorvosi Lapok' és a 'Magyar Állatorvosok Lapja' főszerkesztője.

Kotlán akadémikusról, a parazitológia kiváló művelőjéről, a hazai parazitológiai iskola megteremtőjéről, idegen nyelven is kiadott nagyszerű tan- és kézikönyvek szerzőjéről Lapunkban több alkalommal is megemlékeztünk. Életműve, kiemelkedő parazitológiai munkássága kellő elismerésben, megfelelő méltatásban részesült: utalunk ezúttal az 1965-ben történt nyugalomba vonulása, majd az 1967-ben bekövetkezett halála alkalomával írt megemlékezésekre.¹⁴³ Emlékét alkotásai őrzik, az nem homályosulhat el. Így legutóbb születésének 90., halálának 10. fordulójának évében tanítványai – nagyszámú külföldi parazitológus jelenlétében – emléküléssel és tudományos előadásorozattal emlékeztek mesterükre.¹⁴⁴ A Róla írt megemlékezések azonban mintegy „donum superadditum”-ként kezelik s így általában figyelmen kívül hagyják állatorvos-történeti munkásságát. A magyar állatorvosi folyóirat-kiadás centenáris évfordulóját ezért most arra használjuk fel, hogy a szakközlönyt 1929-től 1952-ig, annak mellékletét, a 'Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből' c. kiadványt 1929-től 1944-ig szerkesztő Kotlán Sándor életművének e „másik aspektusát” vizsgáljuk, és Róla mint a hazai állatorvos-történetírás és szakfolyóirat-kiadás jelentős alakjáról emlékezzünk meg. Ehhez röviden tekintsük át életútját.

Kotlán Sándor 1887. július 14-én született Szomolányban (Smolnice-ban), ahol édesapja uradalmi állatorvos volt. Középiskoláit a közeli Nagyszombatban (Trnavában) végezte (1904). E történelmi levegőjű ősi iskolaváros érseki főgimnáziumában a klasszikus műveltséggel együtt

¹⁴² Művének hasonmása a magyar állatorvosi folyóirat-kiadás kezdetének centenáriumi ünnepére jelent meg (1978).

¹⁴³ Magyar Állatorvosok Lapja 21 (1966) No. 1. p. 43.; 23 (1968) No. 2. pp. 53–60.

¹⁴⁴ Magyar Állatorvosok Lapja 32 (1977) No. 12. pp. 751–780.

szívta magába a történelem és a régészet iránti érdeklődést és az anyanyelv mellett a szlovák és a német nyelv ismeretét.

Régésznek készült. Amikor – katonai szolgálat és hosszantartó betegség után – mégis gyakorlati pályára szánta magát, iratkozott be a budapesti Állatorvosi Főiskolára (1906). Az állatorvosi studiumoknak inkább a teoretikus, mint a praktikus ága iránt vonzódva, kórtani ismereteinek bővítése céljából lépett Rátz professzornak, az akkor már kiváló parazitológusként ismert patológusnak az intézetébe.

Rátz szívesen vette maga mellé a már fiatal korában is rendkívül komoly és szorgalmas ifjút (1911), aki hamarosan tanársegédi kinevezését is megkapta (1912), doktori promócióját azonban előbb egy év katonai szolgálat (1913), majd az első világháború 36 hónapon át tartó frontszolgálat (1914–1918) késleltette. Csak az összeomlás után szerelt le, és fél éves bécsi tanulmányút után elkészített 'A hazai lovakban előforduló Sclerostomidák, különös tekintettel a *Cylicostomum* genusra' című disszertációja¹⁴⁵ alapján nyerte el az állatorvosdoktori diplomát (1918). Főnöke, Rátz professzor azonban ekkorra már meghalt (1917), a tanszéki utód, Entz Béla pedig a pozsonyi egyetem professzora lett (1918). A kórbonctani tanszék vezetőjévé ekkor Jármay Károlyt (1887–1941) nevezték ki, aki elsősorban a daganatok és a leukaemiák vírus-eredetének kutatásával foglalkozott, ezért örömmel bízta a parazitológia gondjait Kotlán Sándorra.

Kotlán professzor parazitológiai pályafutása ismert. Legfőbb állomásaira azért hadd utaljunk itt is. Az 1921-es esztendő nevezetes dátum nemcsak az Ő életében, de – túlzás nélkül állíthatjuk – a hazai állatorvosképzés történetében is: mint segédtanár még a kórbonctani intézet falain belül önálló előadója lett a parazitológiának. Tudjuk, milyen komolyan készült hivatására. Tudjuk azt is, hogy a szükséges zoológiai szakismertek megszerzése érdekében a Tudományegyetemen zoológusi képesítést is nyert, 1923-ban az állattannak is az előadója a Főiskolánkon. Ismerjük külföldi tanulmányútját. De ismerjük a tanszék szervezéséért folytatott hosszú, végül is sikeres erőfeszítéseit: másfél évtizedébe került, míg az „állattani és parazitológiai laboratórium” „rendkívüli”, majd „rendes tanszék”-i státust kapott (1935). Nevét már ismerték, „jegyezték” külföldön, az Állatorvosi Főiskola tanári kara – státus hiányában – csak 1933-ban terjeszti fel nyilván. rendes tanári kinevezésre, e címet 1935-ben, 48 éves korában, 24 évi főiskolai szolgálat után nyeri el. Zimmermann szerint – olvashatjuk az 'Állatorvosi Lapok'-ban – kinevezésével a Főiskola régi vágya teljesült, mert egy arra minden szempontból rátermett ember nyert professzori címet és jelleget. 59 éves, amikor a felszabadulás után itthon is végre elismerik: 1946-ban lesz az MTA levelező tagja, 1951-ben Kos-

¹⁴⁵ Közlemények az összehasonlító élet- és kórtan köréből. XV. köt. Bp., 1919. No. 3–4. pp. 81–95.

suth-díjjal jutalmazza népköztársaságunk akkor már 4 évtizedes, oktatói, kutatói és tudománypolitikai munkásságát. Életművéből – annak ellenére, hogy még az általános állattan professzoraként kifejtett tevékenysége is méltatásra vár – ezúttal mint az állatorvosi könyvészet, szakfolyóirat-kiadás nagy alakját, különös tekintettel azonban állatorvos-történetírói működését kívánjuk bemutatni.

A régészet iránt fiatal kora óta érdeklődő, a numizmatikusok között is tekintélynek örvendő és védett numizmatikai gyűjteménnyel rendelkező Kotlán Sándor állatorvos-történeti pályafutása 1921-ben kezdődött, amikor – az Állatorvostan-hallgatók Körének főkönyvtárosaként már 1908-ban kifejtett, elismerést keltően pedáns magatartása alapján – a Főiskola könyvtárának és okirattárának vezetésével bízták meg. E megtisztelő feladat jelentőségének felméréséhez szükséges legalább futólag megismerkednünk a mai Állatorvostudományi Egyetem könyvtárának történetével.

A pesti Tudományegyetem orvosi karának Állatgyógyászati Tanszéke (1787–1851) – a fakultás többi tanszékéhez hasonlóan – csak kis kézi könyvtárt tartott, hiszen a nagy Egyetemi Könyvtár a maga hatalmas könyvállományával valóban minden igényt kielégített. Tolnay, Brunkala, Hoffner, Zlamál könyvei így jól elfértek abban a két kis könyvszekrényben, amelyet még Tolnay szerzett be. Mióta azonban a Pesti Állatgyógyintézetet – mint Zlamál írta – „őfelsége elhatározásából” az Egyetemtől különválasztották, különösen pedig amikor az intézmény külön telepre is költözött, alapvetően megváltozott a helyzet. Ekkor derült ki, hogy nincsenek meg azok az eszközök, amelyek a tanítást lehetővé teszik, amelyek lehetővé tehetik „a legmagasabb elhatározás” megvalósítását. Zlamál azonnal kezdte szorgalmazni a tanszékek számának szaporítását, az előadótermek és betegistállók bővítését, továbbá külön Állatgyógyintézeti Gyógyszertár felállítását, majd ennek fejlesztését. Jól tudjuk azonban, hogy Thanhoffer volt az, aki az „írástudók felelősségét” átérezve, nagybátyjának, Thanhoffer Pál, Pest városa volt főbírájának hagyatékából reászállt nagyértékű könyvritkaságokkal kiegészített tekintélyes magánkönyvtárát az intézménynek ajándékozva megvetette a minden tudományos működés sine qua non-jának, a könyvtár alapjait. Mint hajdan a rómaiak a görögöktől, úgy az állatorvosok Thanhoffertől tanulták meg becsülni a „könyv” értékét. A felettes minisztériumtól kiharcolta a könyvtárfejlesztéshez szükséges anyagi fedezet biztosítását, majd a Tanintézet boncnokára, Nádaskay Bélára bízta a könyvtárnoki teendők ellátását. Nádaskay – aki a 'Veterinarius' alapításához is Thanhoffertől kapta a buzdítást – ugyancsak Thanhoffer támogatásával az orvoskari könyvtár mintájára szervezte meg az Állatorvosi Tanintézet könyvtárát.

Nádaskay idejét szaktárgyának, az anatómiának fejlesztése mellett a 'Veterinarius' szerkesztése kötötte le, a könyvtár ekkor Magary-Kossa

Gyula (1865–1944) szakértő irányítása alá került. Thanhoffer és Magyar-Kossa, akárcsak annak idején az alexandriai Nagykönyvtár alapításával birodalmuk hatalmas szellemi felvirágzását elősegítő Ptolemaiosok (Sotér és Philadelphos), a tudomány székhelyének, a könyvtárnak fejlesztésével nagyhírű szellemi-művelődési központtá alakították a nemrégiben még kezdetleges Állatorvosi Tanintézetet. Az általuk beszerzett értékes művek jelentős része ma Állatorvostörténeti Múzeumunk ékessége.

Thanhoffer professzor, aki valóságos Prometheusként hozta a tudomány fáklyájának világosságát az Állatorvosi Tanintézetbe, 1890-ben megvált az intézménytől, hogy Lenhossék utóda legyen az orvoskari II. század anatómiai intézet élén. Az állatorvostudomány ügyét azonban akkor is a legjobbra, Hutýra Ferencre bízta, aki minden erejével támogatta a könyvtár fellendülését. Ez az időszak nemcsak a Főiskola, hanem a könyvtár életében is a fénykort jelenti.

A könyvtár ügyeit 1910-től 1917-ig Zimmermann Ágoston látta el. Mint minden megbízatásnak, úgy ennek is hallatlan odaadással és alaposan igyekezett megfelelni. Annak érdekében, hogy a legmészszebbmő igényeket is kielégíthesse, még a könyvtárnoki szakképesítést is megszerezte. Rend, fegyelem, szorgos tudományos tevékenység és a látogatottság folyamatos emelkedése jellemzi a könyvtár fejlődésének ezt a korszakát, az okirattár azonban – évről-évre gyarapodó anyagával – sajnálatosan rendezetlen maradt. Zimmermann – mint ismeretes – Rátz professzor halálakor az 'Állatorvosi Lapok' szerkesztői tisztét örökölte, a könyvtár ügyeit ekkor egy időre Guoth Gy. Endre segédtanárra bízta.

Hutýra javaslatára 1921-ben Kotlán Sándor segédtanár lett a könyvtár vezetője. Kotlán e munkájához állandó szakmai támogatást és baráti segítséget kapott Magyar-Kossa professzortól, aki 1944-ben bekövetkezett haláláig őrzője és pártfogója maradt az értékes könyv- és folyóirat-gyűjteménynek. Kettőjük munkásságának köszönhető, hogy a könyvtár fokozatosan a Főiskola tanszékeivel egyenrangú tudományos intézetté vált. Kotlán romanticizmusra kevésbé hajló lelkét azonban nem a reneszánsz korból származó művek szépsége ragadta meg. A parazitológia, különösen pedig az általános állattan előadása során következetesen hangzott a darwinista-materialista felfogásának megfelelően inkább az állatorvosképzés története iránt tanúsított érdeklődést, ezért végre megindult az okirattár rendezése.

Annak ellenére, hogy a Horthy-korszak szerencsétlen gazdasági és helytelen tudománypolitikája miatt számos külföldi folyóirat előfizetését be kellett volna szüntetni, ezek továbbra is járhattak Hutchison professzornak, az International Education Board európai igazgatójának segítségével, aki a Rockefeller-alapítvány támogatásával évekre biztosította e költséges és valutaigényes periodikák beszerzését. Gazdag cserevi-

szonyt építettek ki külföldi tudományos intézetekkel. Tevékenységük révén a könyvtár 1917-ben 17012 kötetet számláló állománya 1933 végére 25085 kötetre emelkedett. Legfontosabbnak tartották – írja Kotlán – „az állatorvosi és összehasonlító orvostudományi folyóiratok lehetőleg hiánytalan sorozatokban való beszerzését”.

A könyvtár élén kifejtett eredményes tevékenysége elismeréseképpen kérte fel az állatorvos-professzori kollégium Kotlán Sándor egyet. nyilv. r. tanárt, hogy a magyar állatorvosképzés megindulása 150. évfordulójára (1937) írja meg a hazai állatorvosi tanintézet történetét. A felkérés alapján készült több mint 200 oldalas könyv számos képpel és ábrával, megbízhatóan pontos adataival 1941-ben jelent meg. Kiadását a földművelésügyi, valamint a vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatta. A mű nem egyszerű krónika. Kiállításánál, kétnyelvű képalírásainál, a szokottnál kicsit bővebb német nyelvű összefoglalójánál fogva mindenképpen alkalmas arra, hogy állatorvosképző intézményünk történetét méltóképpen bemutassa, de ugyanakkor bemutatja szerzőjének történetírói adottságait is. A könyvet forgatva a parazitológus Kotlán mellett megismerjük a pragmatikus történettudós Kotlánt, aki a rendelkezésre álló anyagot a deskriptív és enumerációs módszerekkel dolgozó epikus (elbeszélő) történésznél sokkal mélyebben elemelve hatolt a magyar állatorvosképzés elmúlt eseményeinek világába, és az anyagot az okokkal és eredményekkel együtt rendezte áttekinthető egészé. Az az anyag viszont, amely ehhez a munkához rendelkezésére állt, nem volt minden tekintetben kielégítő: a levéltári anyag feldolgozásához nagyon sokszor kellett hermeneutikus (értelmező és magyarázó) módszerhez folyamodnia. „Amikor intézményünk tanártestületének megtisztelő felszólítására e munkának megírására vállalkoztam – írja könyvének előszavában – a megoldandó feladat némely részletnehézségeit nem vettem eléggé fontolóra. A munka keretei ugyan tisztán kirajzolódtak képzeletemben, de túlbecsültem azoknak az akár nyomtatásban megjelent, akár pedig irattári forrásoknak bőségét, amelyekből e keretek kitöltéséhez szükséges történeti anyagot meríteni kívántam. Áll ez különösen intézményünk történetének ama szakaszára, mely természetszerűleg leginkább érdekli az olvasót, t. i. a pesti tudományegyetem orvosi karával kapcsolatos állatgyógyászati tanszék alapítását követő decenniumokra, intézményünk úttörőinek idejére”.

Itt találjuk magyarázatát annak a szokatlan ténynek, hogy a magyar állatorvosképzés történetének megírása valójában inkább a kezdetét, mint a betetőzését jelentette Kotlán állatorvos-történeti működésének. Ekkor ismerte fel az állatorvos-történetírás messzeható tudománypolitikai jelentőségét. A magyar állatorvosképzés fennállását ugyanis a külföldi szakirodalom általában 1851 óta tartotta nyilván. Kotlán művének és tevékenységének köszönhető, hogy Froehner 1968-ban megjelent háromkötetes német nyelvű állatorvos-történetében már helyes adatok szere-

pelnek, s így Tolnay és Hoffner professzorok működése közvetlen állatorvos-történeti jelentőségén túl általános művelődéstörténeti szempontból is nemzetközileg elismertté vált.

Kotlán – bár írt nem egy megemlékezést és nekrológot – a továbbiakban is megmaradt az állatorvos-történelem csupán egyik szakágazatát alkotó szakoktatás-történet tanulmányozásánál. Ugyanakkor – átérezve a tudomány-történetírás társadalmi-politikai jelentőségét – amint átvette az 'Állatorvosi Lapok' főszerkesztői tisztét (1929), e folyóiratban külön rovatot biztosított 'Állatorvostörténet' címmel az állatorvostudomány és állategészségügy múltját feltáró, fejlődéstörténetét bemutató dolgozatok számára. A „Lapok” és a „Közlemények” ettől kezdve rendszeresen közölte Csósz Gyula, Daday András, Győry Tibor, Hetyéssy István, Magyary-Kossa Gyula, László Ferenc, Szepes (Schütz) Béla, Zimmermann Agoston állatorvos-történeti cikkeit, sőt Kotlán bízta Marosfi Lajos, Mohácsy Jenő, Turba István is jelentkezett hasonló tárgyú írásával, és Magyary-Kossa mellett Kotlán támogatása is segítette Daday Andrást a világ első állatorvos-történeti múzeumának megnyitásában. „Longus post me ordo idem petentium decus” – írta 'Magyar orvosi emlékek' c. nevezetes műve elé Magyary-Kossa Gyula. Ennek a hosszú sornak összeállításában jelentős részt vállalt Kotlán Sándor, aki nemcsak maga végzett értékes feltáró munkát, hanem másokat is rávett az állatorvos-történelem kutatására. Ennek a céltudatos tevékenységnek köszönhető, hogy a magyar állatorvosképzés fennállásának 175. évfordulója (1962) alkalmából rendezett jubileumi ünnepélyen már valóban részletes, alapos és minden igényt kielégítő áttekintést adhatott intézményünk múltjának korai szakaszáról is.

Állatorvosképzésünk fejlődéstörténetének alapos megismerése azon kívül, hogy – Senecát idézve – „verum gaudium”-ot jelentett Kotlán számára, „res severa” is volt, hiszen ennek révén horizontálisan és vertikálisan egyaránt módjában állott áttekintenie az állatorvostudomány helyzetét, feladatát, társ- és rokontudományaihoz fűződő kapcsolatainak jelentőségét és jövő fejlődésének irányát. Mint a stratégia, aki régmúlt ütközetek tanulmányozásából merít ismereteket új csaták győzelemre-vezetéséhez, épített Ő is a régi korok eredményeiből és balsikereiből leszűrhető tapasztalatokra. Ez indította arra, hogy nemcsak parazitológusként hirdette szaktudományában az orvosi szemlélet és gondolkodásmód jelentőségét; nemcsak szakkönyveiben szállt síkra a kórtani alapokra helyezett, járványtani és immunitástani jelentőségében értékelt parazitás fertőzések elleni küzdelemben a köz- és állategészségügyi szempontból egyaránt helyes prevenció megvalósításáért, a szükséges higiéniai intézkedések bevezetéséért, hanem állatorvos-történészként is az orvosi tudományok között jelölte ki az állatorvostudomány helyét. Erről alkotott nézeteinek 'A ma-

gyar állatorvosképzés 175 éves múltjára-ról tartott jubileumi előadásában¹⁴⁶ is hangot adott az akkor 75 éves Kotlán Sándor: „Azt, hogy iskolánk a múltnak minden mostohaságát leküzdve az általános európai viszonyokhoz alkalmazkodni, sőt az él felé törekedni is tudott, ...lehet köszönni ...ama szerencsés körülménynek, hogy iskolánk tanszékeit jórészt az egyetem kötelékéből származó, a legmagasabb természettudományi és orvosi műveltség birtokában levő férfiak töltötték be, akiket az a törekvés hatott át, hogy intézményünk hírnevét összehasonlító orvostudományi kutatások révén bel- és külföldön öregbítsék. Annaleseinkben a tanári kar sorában olyan neveket olvashatunk, mint Thanhoffer Lajos, Liebermann Leó, Nádaskay Béla, Rátz István, Magyary-Kossa Gyula, Preisz Hugó, Azary Ákos, Korányi Sándor, Tangl Ferenc. Különleges szerep jutott iskolánk fokozatos és gyors felvirágztatásában Azary Ákos tanszéki utódjának, Hutýra Ferencnek. Már 1890-ben megírja 'Állatorvosi szakoktatásunk reformja' c. tanulmányát, amelyben éles okfejtéssel rámutat elmaradottságunk okaira és körülírja a követendő utat”.

A Hutýra által irányított és orvosi-közegészségügyi szemlélettől áthatható „főiskolai korszak”-ot (1899–1934), amelyben intézményünk a magántanárrá képesítés és a doktorráavatás jogát is elnyerte, állatorvosképzésünk fénykorának tekintette. Ugyancsak 1962-ben Kotlán bírálja az 1934. évi X. tc.-et, amely a Tudományegyetemmel egyenrangú Állatorvosi Főiskolát a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetembe olvasztotta, ráadásul úgy, hogy „az új egyetem elnevezésében, címében nem jutott kifejezésre a Főiskolánk képviselte tudomány szak”, s így „Főiskolánk nem mint önálló fakultás, hanem mint egy fakultásnak az osztálya volt beilleszthető az egyetembe. Háttérbe szorult ezáltal intézményünk nemcsak a külföld hasonló főiskolaival szemben, melyek egyetemi kapcsolatukban kivétel nélkül a fakultás rangját érték el, hanem az új egyetemen egyesített többi felsőoktatási intézményekkel szemben is, melyek közt Főiskolánk egyedül mutatott visszaesést előző állapotához képest.” A továbbiakban örömmel, szögezi le, hogy „intézményünk történetének ez a VI. korszaka nem volt hosszú életű, mert azt az 1945-ben életrehívott Agrártudományi Egyetem önálló fakultásává szervezték, és így újból a földművelésügyi minisztérium főfelügyelete alá helyezték.” Ezt a már egyébként régebben óhajtott új szervezeti változást követte 1952-ben intézményünk önállósulása: éppen Kotlán második dékánága (1951/52) alatt vált ki az Agráregyetemből az állatorvosi fakultás, és alakult meg az önálló Állatorvostudományi Főiskola.

Az állatorvostudomány egészét történelmi-társadalmi jelentősége

¹⁴⁶ Kotlán Sándor: A magyar állatorvosképzés 175 éves múltja. In: Az állatorvostudományi főiskola jubileumi évkönyve. 1787–1962. Bp., 1962. Állatorvostudományi Főiskola. pp. 11–24.

szempontjából értékelő nagyvonalú állatorvos-történeti kutató tevékenysége mellett Kotlán nem feledkezett meg a mindennapok aprólékos gondjairól sem. Ugyanakkor mint a könyvtár igazgatója, a könyvtárkezelés gyakorlati szempontból szükséges szabályainak, a könyvek és folyóiratok szakszerű szabályainak, a könyvek és folyóiratok szakszerű osztályozásának és az olvasótermek tudományos igényű fegyelmének meghatározása mellett képes volt biztosítani azt az enciklopédikus műveltséget is, amely széles körű nyelvi, történelmi és szakirodalmi ismeretek formájában nélkülözhetetlen követelménye minden tudományos könyvtár fenntartásának.

Kotlán Sándor 1941-ig maradt a könyvtár igazgatója. Visszavonulása hosszú időre vetette vissza a könyvtár és az állatorvos-történelem fejlődését. Igaz, hogy 1945 után új történelmet írt a magyar nép, és éveknek kellett eltelni, mire az állatorvos-történetírás újból magára talált. Kotlán racionalista kritikai szemléletű állatorvos-történeti működése azonban a történelmi materializmus talaján álló mai tudománytörténészek kritikáját is kiállja, sőt materialista beállítottságú társadalmi-gazdasági felfogásával a mai kutatóknak is értékes forrásmunkául szolgál. Felfogása, amely az állatorvosképzés fejlődésének minden korszakát önálló történelmi egységként kezeli, a legkorszerűbb ismeretelméleti szempontok alapján is helytálló.

Jelen írásunk – amint azt előljáróban is hangsúlyoztuk – Kotlán Sándort mint a hazai állatorvosi történetírás nagy előrelendítőjét, könyvtárunk nagymúltú igazgatóját mutatja be. A könyv és az újság, jelesül a szakkönyv és a szakfolyóirat ügye, szeretete azonban elválaszthatatlan és kölcsönösen kiegészítik egymást – Kotlán professzor életében is. Nem volt tehát véletlen, hogy a Magyar Országos Állatorvos-Egyesület (MOÁE) vezetősége és a Főiskola tanári kara Őt szemelte ki arra, hogy átvegye Manninger Rezsőtől a MOÁE lapjainak, az 'Állatorvosi Lapok'-nak és 'Közlemények'-nek szerkesztését. Manninger megválását valóban a túlterheltség indokolta: maga Hutýra megüresedett professzori széke kötelezte, nem beszélve arról, hogy mint az Országos Állategészségügyi Intézet első igazgatója annak megszervezése, munkájának megindítása nem kis gondot és elfoglaltságot jelentett számára.

Kotlán szerkesztői tevékenysége egymástól jól elkülöníthető két szakaszra osztható: az első 1929-től 1944-ig, a második 1946-tól 1952-ig tartott. Az első időszakban a szerkesztési elvek, szokások adottak, „klasszikusak” voltak, hiszen kiforrott stílusú és rovatokkal bíró, nagy olvasótáborral rendelkező lapokat „örökölt” nagy hírű elődeitől. Ha szabad úgy jellemezni nagyon leegyszerűsítve ezt a korszakát, nem volt „jobb” szerkesztő, mint Hutýra vagy különösképpen mint Zimmermann. Adottságai pedig megvoltak, de a karban, a professzori kollégiumban elfoglalt „hierarchikus” helye, legfőképpen egyénisége teljesen más volt az előzőeknél. Lelkiismeretes, gondos munkát végzett, szép, ünnepélyes stílusa volt, de

neve közel sem szerepelt annyit – akár szerkesztőként, akár recenzorként vagy egyéb minőségben – mint elődeié. Természetesen a Közlemények egyes számait és az ún. 'Állatorvosi Kézikönyvtár' időről időre megjelent köteteit is ő szerkesztette, amelyeket a MOÁE-tagok tagilletményként megkaptak. Az új tan- és kézikönyvekből álló Kézikönyvtár kiadója maga az Egyesület volt. Ennek pl. a XXVIII. köteteként jelent meg 1944 áprilisában Kotlán 'Parasitologia'-ja, 469 oldalon, 234 képpel, az 1940/43. évi tagilletményként.

Mócsy akkori recenziója szerint: „magyar nyelven eddig nem volt semmiféle állatorvosi parasitologia. A parasitológiának egész területét ilyen módon felölelő munkát, amely a zoológiai, kórtani, klinikai és biológiai szempontokat ilyen szerencsésen egyesíti, a külföldi irodalomban sem lehet találni”.

Az egyre faszíálódó Egyesület tulajdonában levő és egyre vékonyodó 'Állatorvosi Lapok' szerkesztéséről Kotlán lemondott (szűkszavú közlés olvasható a MOÁE igazgatóválasztmányának 1944. október 21-i üléséről).¹⁴⁷

Egészen másként értékelhető a második korszak. 1946-ban az alapító Nádaskayéhoz hasonló történelmi szerep jutott Kotlán Sándornak akkor, amikor a második világháború pusztításai után újjáéledő ország népének felszabadulásával, egész társadalmi-gazdasági rendjének újjáépítésével egyidőben kellett hozzákezdeni az Állatorvosok Szakszervezete megbízásából a folyóirat újraindításához, a 'Magyar Állatorvosok Lapja' megalapításához. Ma is természetesnek tartjuk, hogy a szakszervezet őt kérte fel lapunk szerkesztésére: Kotlán Sándor a legnehezebb időkben, a fasizmus legembertelenebb viszonyai között is – sem szóban, sem írásban – soha nem „kompromittálta” magát, a legtisztábban állt, kimagaslott kollégái között, mint Arany János írja: „...legnagyobb cél a földi életben: ember lenni, mindig, minden körülményben”.

Abban az időben a Lap politikai mozgósító szerepével, az újjáépítést végző kommunista párt agrár- és népfrent-politikájának propagálásával, valamint az állatorvosok társadalmi szerepének ismertetésével – kéthetente, illetve havonta – valóban irányt adott, utat mutatott. Ez sem volt könnyű szolgálat és kevés munka. A legszükségesebbet, az erkölcsi-politikai támogatást Kotlán Sándor ugyan mindig megkapta a szakszervezettől, majd a Lap kiadását átvevő Tudományos Folyóiratkiadó Nemzeti Vállalattól, ill. az 1950 derekán megalakult Mezőgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó Vállalattól. De a Lapnak szakmai tartalommal való megtöltése talán még ennél is nehezebbnek bizonyult. Kevés szerző akadt az akkori egyetemi intézetek oktatóin, a Phylaxia és az Országos Állategészségügyi Intézet néhány szakemberén kívül. Az akkori és gyakori átszervezések,

¹⁴⁷ Mócsy János a MOÁE elnöki funkciójáról 1944 áprilisában köszönt le.

nemkülönben a háború következtében elterjedt járványok elleni védekezés és a takarmányhiány okozta betegségek teljesen lekötötték az állatorvosok idejét. Sokféle próbálkozás, kísérletezgetés a Lap szakmai-tudományos profilját illetően, a továbbképzés megindítása a szakszervezet részéről – mindebben benne volt Kotlán Sándor munkája, erőfeszítése is. Ő indította meg az „eredeti” közleményeknek orosz és angol nyelvű összefoglalásokkal való kiegészítését. Maga bírálta felül és stilizálta át a kéziratokat, Ő állt közvetlen kapcsolatban az Athenaeum Nyomdával. A jórészt tanárokból álló szerkesztő bizottság a gondokon nem sokat tudott segíteni.

Mélyen fájlalta Kotlán professzor, hogy a Lap tudományos mellékletét, Hutýra egyik kedvenc „gyermekét”, a Közlemények... c. kiadványt minden erőfeszítése ellenére sem sikerült újból megindítania. Kísérletezett ugyan 'Állatorvostudományi Közlemények' kiadásával, így pl. ennek ünnepi kötete köszöntötte a 80 éves Marek professzort (1948), a folyóirat azonban, sajnos rövid életre volt kárhozható. Elmúlásáért némi kárpótlást nyújtott számára az 1948-ban ugyancsak általa megindított Acta Veterinaria, amelyet 1951-ben az MTA vett át (Acta Veterinaria Acad. Sci. Hung.), ennek szerkesztője egészen haláláig Ő maradt. Nemzetközi tekintélye és neve, nagy szerkesztői múltja, valamint az angol nyelv kitűnő ismerete egyenesen predesztinálta Őt erre a munkára, amelyet hajlott korában is olyan szeretettel végzett.

Egyikünk (Holló) 1949 végén került szorosabb kapcsolatba Vele és rajta keresztül a Lappal. Az eladdig csak oktató, vizsgáztató tanár és diák közti szerény kapcsolat alapján ismert Kotlán professzort nagy szerencséje volt közelebről is megismernie. A tanároknak kijáró addigi tisztelet oly mértékben fokozódott, amilyen mértékben hagyta magát az addig zárkózott és csupán félszavakat közlő Kotlán Sándor megismerni. Nem tanított szisztematikusan a szerkesztés módszereire, inkább rövid, tömör útbaigazításokat adott, de hiszen a szerkesztés ügyes-bajos dolga még akkor teljesen az Ő vállán nyugodott. Sok nyomdakész kéziratát az eredetivel összehasonlítva is kitűnt: mennyit dolgozik, bajlódik a szerkesztőségbe küldött írásokkal. Akarva-akaratlan Neki köszönheti (Holló) szerkesztői hitvallását, elveit, az állategészségügy és az állatorvosi közügy szolgálatát. Kapcsolata csak erősödött Vele azáltal, hogy 1952-ben az Országos Állategészségügyi Intézet parazitológiai osztályára került. Egy életre szólóan emlékezetesek maradnak számára akár a Lap, akár a parazitológia egyes ügyeit érintő – később meghitt – beszélgetések.

Kotlánt 1951 decemberében az Agrártudományi Egyetem Állatorvostudományi Kara dékánjává nevezték ki. Ő mindent nagyon komolyan vett, és akként is cselekedett. Sokirányú megbízásainak összeegyeztetését az Ő elveinek, módszereinek csorbíthatlan érvényesítésével nem tudhatta fenntartani. E miatt a szerkesztői munka egy részét, majd egy hónap múlva teljes egészét kénytelen volt átadni, vagyis a főszerkesztői te-

endőkről lemondani. A Lap gondjait Gyarmati Ernő dr. általa javasolt főszerkesztőre és Holló Ferenc dr. felelős szerkesztőre bízta. Szakértő tanácsaival haláláig támogatta a szerkesztő bizottságot és személy szerint a szerkesztőket is.

Kotlán Sándor állatorvos-történeti működése, szerkesztői tevékenysége döntően meghatározta az egész állatorvosi kar Kotlán iránti attitűdjét, még tovább fokozta azt a presztizsét, amelyet professzori státusa, akadémiai rangja, nemzetközi tudományos tekintélye egyébként bőséggel biztosított számára, és amelyre Őt megjelenése is alkalmassá tette.

Kotlán Sándor életével, működésével utat mutatott és követendő példát állított számunkra. Mind metodikai, mind interpretációs szempontból kiváló állatorvos-történeti műveiben lefektetve megtaláljuk törekvéseit irányító és azokban érvényesülő legfőbb elvét: „szorosabbra kell fűzni a felsőoktatásnak a gyakorlattal való kapcsolatát; a magas színvonalú és minden tekintetben korszerű oktatás érdekében fejlesztésre szorulnak az oktató-nevelő munka módszerei; nagy gondot kell fordítani a továbbképzésre és ennek keretében a specializálódás lehetőségeinek kifejlesztésére”.

Kotlán krédóját őrzi és hirdetik állatorvos-történeti művei, a 'Magyar Állatorvosok Lapja' pedig őrzi és ápolja második alapítójának és 22 éven át volt főszerkesztőjének emlékét.

KOTLÁN SÁNDOR 1944-IG MEGJELENT FŐBB ÁLLATORVOSTUDOMÁNY-TÖRTÉNETI PUBLIKÁCIÓI

- Dr. Breuer Albert †. = Állatorvosi Lapok 53 (1930) No. 17. pp. 233–235.
Raitsits Emil † 1882–1934. = Állatorvosi Lapok 57 (1934) No. 7. pp. 89–91.
Az első veszettség elleni ojtás 50. évfordulójára. = Állatorvosi Lapok 58 (1935) No. 21. p. 329.
[A magyar állatorvos oktatás történetéről]. A magyar állatorvosi szakoktatás megindulásának 150. évfordulója. 1787–1937. = Állatorvosi Lapok 60 (1937) No. 7. pp. 112–116.
Állatorvosi szakoktatási intézményünk Pestről Budára való áthelyezésének tervéről. = Állatorvosi Lapok 62 (1939) No. 10. pp. 193–194.
A magyar állatorvosképzés története 1787–1937. Bp., 1941. Pátria. 210 p.